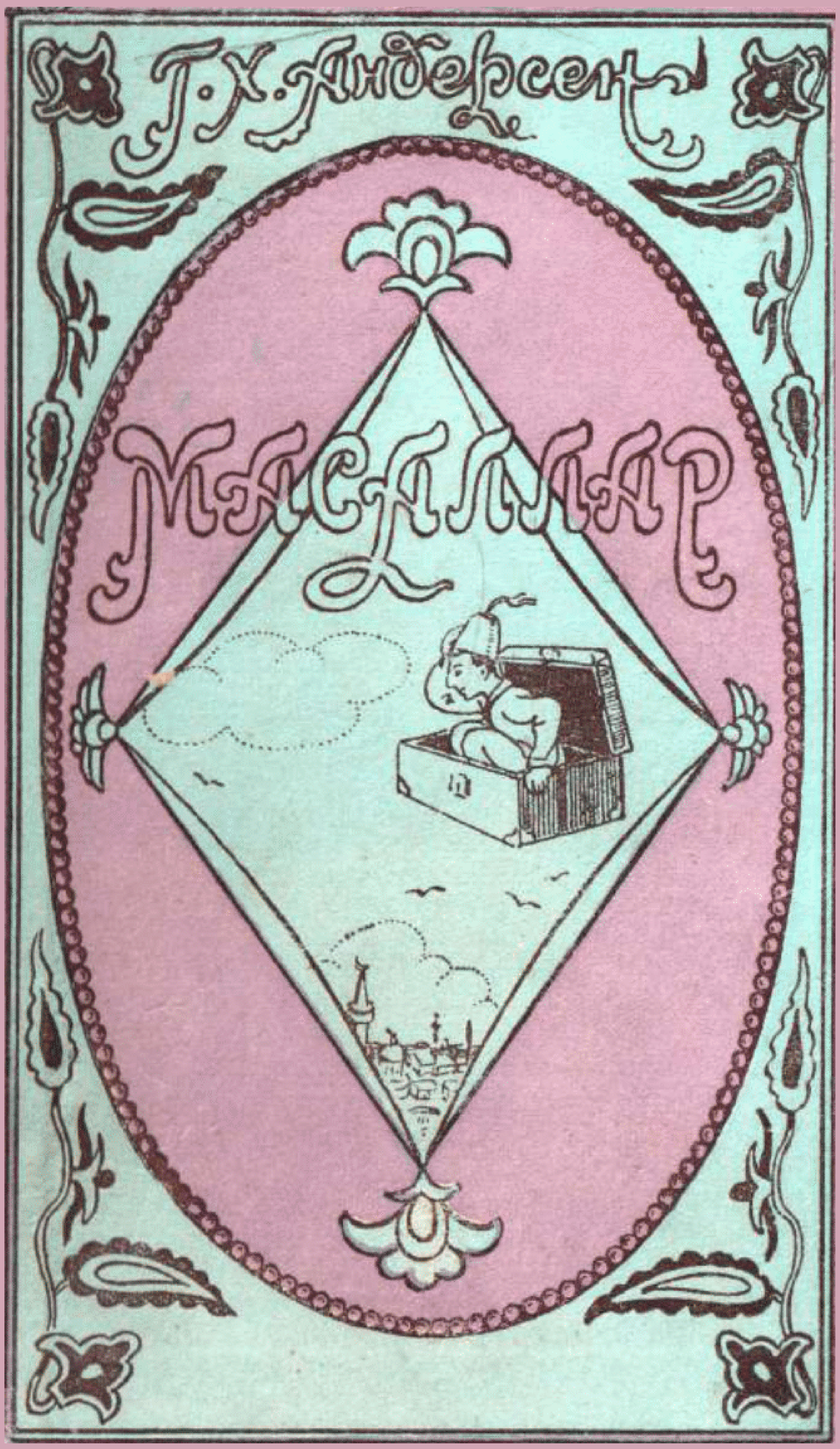
Г. Х. Андерсен
Масалар

И(Дат)
А65
Къыйметли фонд
О.з.

Г. Х. АНДЕРСЕН

МАСАЛЛАР

Русчадан терджиме эткен
А. О. КУРКЧИ

Крт 91
пр10
кр. 99

КЪРЫМ ДЕВЛЕТ НЕШРИЯТЫ
1941

КЪАЛАЙ СОЛДАТЧЫКЪ

Бир заманларда дюньяда къалайдан япылгъан йигирми беш дане солдатчыкъ бар эди. Олар эписи бир ананынъ—эски къалай къашыкънынъ балалары эдилер, демек, бири-бирине догъмуш къардаш олалар. Озьлери де чокъ дюльбер эдилер: омузларында тюфек, кокюслери къабарыкъ, устьлерине мавынен къызыл урбалар кийген эдилер. Чокъ аджайип солдатчыкълар эдилер!

Оларнынъ эписи, йигирми беши де, картондан япылгъан къуту ичинде тура эдилер. Анда эм къаранлыкъ, эм тарашлыкъ эди. Куньлерден бир кунь къуту ачылды.

Кучюк бир бала:

— Вай, къалай солдатчыкълар!—деп багъырды, эм къуванчындан эллерини шапылдатты. Онъа догъгъан кунюни хайырлап бу солдатчыкъларны багъышлагъан эдилер.

Бала бу къалай солдатчыкъларны чар-чабик стол устюне тизмеге башлады. Солдатчыкълардан йигирми дёртю де бирдай, амма бир данеси бир аякълы эди. Къалай солдатчыкъларны тёкип япкъанда бу сонъкисине бираз къалай етишмеген. Лякин о, бир аякъ устюнде де башкъаларындан яхшы тура эди.

Иште бу бир аякълы солдатчыкънынъ башына бир чокъ ошлу аллар келип кече, шимди мен сизге оларны икяе этеджегим.

Солдатчыкълар тизильген стол устюнде бир чокъ башкъа оюнджакълар да бар эди. Лякин картондан япылгъан аджайип сарай эписинден де дюльбер эди. Онынъ кучюк пенджерелеринден ичериге бакъып, сарайнынъ бутюн одаларыны корьмек мумкюн эди. Сарайнынъ тамам огюнде бир кузьгю ята эди. О керчектен де гольге ошай эди. Гольге ошагъан бу кузьгюнинъ тёрегинде таянгъычлар устюне ерлештирильген кичкене-кичкене ешиль тереклер тура эдилер. Голь ичинде балавуздан япылгъан акъкъувлар ялдай ве озьлеринынъ узун боюнларыны къайырып, кузьгюде озьлерини бакъып, сейир эте эдилер. Буларнынъ эписи чокъ дюльбер эди, лякин сарайнынъ босагъасында тургъан къызчыкъ даа аджайип эди. О да картондан оюлып ясалгъан эди; онынъ устюнде индже батистен юбка, омузларында кок шарф, коксюнде де къызчыкънынъ башы къадар балабанлыкъта йылтыравукъ брошка бар эди. Бу дюльбер къызчыкъ эллерини котерип бир аякъ устюнде тура—о оюнджы эди. Экинджи аягъыны о къадар юкъары котерген эди, атта бизим къалай солдатчыкъ оны эслеп биле оламады. Бу дюльбер къыз да мен киби бир аякълы олса керек—деп тюшюнди.

Къалай солдатчыкъ: „Мына бойле бир апайым олса да!—деп тюшюнди.—Лякин о киббар сойдан олса керек. Бакъ сен оны, насыл дюльбер сарайда яшай. Меним эвим—олмайджакъ бир къуту ве эм де тек мен дегиль, тамам йигирми беш данемиз. Ёкъ, бу олмайджакъ шей, меним эвим бу къызгъа ляйыкъ дегиль! Лякин онынънен таныш олмакъ эр алда зарар этмез“.

Солдатчыкъ шу ерде стол устюнде тургъан

Стол устюнде бир чокъ башкъа оюнджакълар да бар эди.

тютюн къутусы артына сакъланды. Бу ерден о оюнджы къызны пек яхшы коре эди.

Акъшам кеч олгъанда, бир аякълы солдатчыкътан башкъа—оны асыл да тапып олгъанлары ёкъ я—къалгъан бутюн солдатчыкъларны топлап къуту ичине толдурдылар, эвде эр кес юкъламагъа ятты. Орталыкъ тынчлангъан сонъ, оюнджакълар озь аралары чешит оюнлар: дженк оюны, мусафир барув оюны ойнадылар ве сонъ буюк бир джыйын яптылар. Къуту ичиндеки солдатчыкълар да ойнамакъ истеп, къутунынъ къапагъыны чокъ къакътылар, амма оны ачып чыкъамадылар. Чыр-чыр биле башлы-аякълы тыгъырып ойнады, таш-къалем (грифель) де таш тахта устюнде ойнай башлады. О къадар бир зув-чув къопты, тап къафес ичиндеки канарейка да уянды, о да лаф эте ве эм де шиирнен лаф эте башлады.

Ялынъыз бир аякълы солдатчыкънен оюнджы къыз озь ерлеринден тепренмедилер. Къызчыкъ эвелькиси киби эллерини котерип бир аякъ устюнде тура, солдатчыкъ да къаравул киби, омузында тюфегинен тура ве къыздан козюни алмай эди.

Саат он экини чалды. Ве бирден—тарс! этип тютюн къутусы ачылды.

Бу къутугъа ич бир вакъыт тютюн къоймай эдилер, онынъ ичинде уфакъ бир шайтанчыкъ яшай эди. О, къуту ичинден сычрап чыкъты ве этрафына бакъынды.

Шайтан:

— Эй, къалай солдатчыкъ!—деп къычырды.—Сен козьлеринъни бу къызгъа не тикип къалдынъ я? Сен онъа ляйыкъ дегильсинъ,—деди.

Лякин къалай солдатчыкъ ич бир шей эшитмеген киби сес чыкъармады.

Шайтан:

— А, шаймы! Айды бакъайыкъ, сен сабагъаджек бекле!

Саба балалар уянгъан сонъ, бир аякълы солдатчыкъны тютюн къутусы артындан тапып, пенджере ичине къойдылар.

Пенджере бирден ачылды. Буны шайтан эттими, ёкъса ель ачтымы—ким бильсин оны?—не де олса, бизим бир аякълы солдатчыкъ пенджереден юварланып учюнджи къаттан ашагъы баш тёбен кетти, эм ойле де бир юварланды, тап къулакълары зынъылдады. Бир дакъкъадан о, ёл ичинде баш тёбен тура, онынъ тюфеги ве каска кийдирильген башы ташлар арасына сапланып къалгъан эди.

Бала ве хызметчи къадын солдатчыкъны къырмакъ ичюн шу арада чапып ёлгъа чыкътылар, амма не къадар тырышып къыдырсалар да, тапамадылар. Бир кере аз къалды онынъ устюне баса яздылар, лякин кене де эслемедилер. Эгер де солдатчыкъ: „Мен мындам“,—деп къычыргъан олса эди, олар оны, эбет де, тапар эдилер. Лякин о, ёлда къычырмакъ айып олгъаныны биле эди, чюнки о солдат эди ве устюнде солдат урбасы бар эди.

Бир даа ягъмур ягъа башлады. Ягъмур сагъанакъкъа чевирильди. Ёл бою озен киби селлер акъа башлады. Ягъмур токътагъан сонъ, къалай солдатчыкъныныъ баш тёбен тургъан ерине эки дане ёл баласы чапып кельдилер.

Олардан бири:

— Бакъса, мында къалай солдатчыкъ бар. Айды шуны ялдатайыкъ,—деди.

Шу ерде олар эски газетадан къайычыкъ ясады, онынъ ичине къалай солдатны къойды ве канава ичине ёлладылар. Къайычыкъ ялдап кетти, балалар да канава четинде, чапып эль къакъа эдилер.

Кучьлю акъынты къайычыкъны къапып алып кетти. Канавадаки сув жувулдай эди. Эбет де, ойле балабан сагъанакътан сонъ—жувулдайджакъ да!

Къайыкъ ичиндеки къалай солдатчыкъ бусбутюн къалтыраса да, акъикъий солдаткъа

ляйыкъ олгъан киби озюни тута эди: тюфеги омузында, башы тим-тикине, коксю къабарыкъ!

Сув, къайыкъны кеништен-кениш копюр астына алып кельди; ойле бир къаранлыкъ олды, санки солдатчыкъ кене де озь къутусына кирген киби эди.

„Сув мени къайда алып кете шу?—деп тюшюне эди.—Буларнынъ эписи, анав тютюн къутусы ичиндеки ярамаз шайтанчыкъныныъ иши олса керек. Ах, эгер де къайыкъта менимнен берабер анав дюльбер къызчыкъ олса эди, мен ич бир шейден къоркъмаз эдим; даа зияде къараныыкъ олса да къоркъмаз эдим!“

Бу арада копюр астындан ири бир сув сычавулы атылып чыкъты.

Сычавул:

— Бу ким ола бойле?—деп къычырды.—Сенинъ паспортынъ бармы? Къана, чабик ол, бер паспортынъны бакъайым!—деди.

Лякин къалай солдатчыкъ тюфегини сыкъып тута, сесини чыкъармай эди. Сув, къайыкъны эп узакъларгъа алып кете, сычавул да онынъ пешинден къувып ялдай эди. О ачувнен тишлерини гъычырдата ве къаршысына раст келыген ёнгъа ве тобан парчаларына:—Тутунъыз, тутунъыз! Онынъ паспорты ёкъ!—деп къычыра эди.

Бу ерде сув, къайыкъны даа чалт алып кетти, къалай солдатчыкъ не исе де огде ярыкъ коре башлады. Копюр биткен эди. Лякин шу арада о къадар буюк бир гурюльти къопты, недай джесюр адам олса-олсун, бу гурюльтиден абдырар эди. Насыл абдырамазсынъ? Копюрден сонъ сув дос-догъру терен бир канал ичине акъа эди. Бизим ичюн къайыкъкъа минип буюк бир учансувгъа догъру ялдамакъ недай къоркъунчлы олса, къалай солдатчыкъкъа да бойле уфакъ кягъыт къайычыкънен бойле далгъалар устюнде ялдамакъ ойле къоркъунч эди.

Къайыкъны токътатмакъ артыкъ мумкюн дегиль эди. Сув оны ве солдатчыкъны буюк каналгъа кетирди. Лякин солдатчыкъ эвелькиси киби озюни йигитче тута, козюни биле юммай эди. Къайычыкъ бир ерде токъталып фырлана башлады, эки-учь кере сувгъа янтайды ве чокъкъа бармай ичи сувгъа толды. Мына энди сув солдатчыкънынъ белине къадар кельди. Ана энди богъазындан келе. Тап сонъу, сув оны бус-бутюн комди.

Солдатчыкъ озюнинъ дюльбери акъкъында

яныкълап тюшюнди. О артыкъ севимли оюнджыны корип оламаз! Сонъ дакъкъасында о;

Адымла огге, адымла иркильмей!
Ольген сонъ сени шан-шурет беклей!—

деген йырыны хатырлады.

Ве о, бу къоркъунчлы сув дерьясы ичинде шаннен ольмеге азырланды.

Лякин о башкъа бир белягъа огърады. Буюк бир балыкъ сувдан котерилип солдатчыкъны козь ачып-юмгъандже ютып джиберди.

Бу балыкънынъ къурсагъында не къадар да къаранлыкъ! Копюр астындакинден даа бетер! Къутудакинден даа тарашлыкъ! Лякин къалай солдатчыкъ мында да озюни йигитче тута эди. О тим-тик созулды ве тюфегине даа къатты япышты. Бойле алда о баягъы бир вакъыт къалды.

Балыкъ бирден анда-мында чапкъалады, сувгъа далды, бургъаланды, секирикледи ве ниает, тынды.

Бир талай вакъыт даа кечти. Солдатчыкънынъ джаны сыкъылды ве козю юкъугъа кетти. О бирден сескенип уянды. Бир даа бакъса башынынъ устюнде йылдырым киби йылтыравукъ бир пычакъ корюнди.

Бир кереден ярыкъ олды ве бириси: „Ана санъа бир шей даа! Къалай солдатчыкъ!“—деп къычырды.

Бакъынъыз не олгъан эди: балыкъны туткъан ве базаргъа алып кетип саткъан эдилер, сонъ о бирисининъ ашханасына кетирильген эди. Кухарка балабан пычакънен балыкънынъ къурсагъыны яргъан ве къалай солдатчыкъны корьген эди. О, солдатчыкъны эки пармагъынен къурсагъындан тутып эвге алып кетти. Бу аджайип

солдатчыкъны бакъмакъ ичюн шу эвде яшагъанларнынъ эписи чапышып кельдилер. Солдатчыкъны стол устюне къойдылар. Ве бирден солдатчыкъ шашты. Бу дюньяда нелер олмай! О даа якъында пенджересинден юварлангъан кене

шу эвни, кене шу балачыкъны корьди. Этрафта кене шу оюнджакълар тура, олар арасында да кене шу дюльбер сарай ве онынъ босагъасында кене шу аджайип оюнджы къызчыкъ тура эди. Къызчыкъ кене де эллерини котерип, бир аягъы устюнде тура эди. Мына бакъ, бунъа аякъ устюнде тура десенъ де яраша барем!

Къалай солдатчыкънынъ юреги о къадар джошты, аз къалды козьлеринден къалай яш данелери акъаджакъ эди. Лякин солдаткъа агъламакъ мумкюн олмагъаны онынъ хатырына

тюшти. О козь юммай оюнджы къызгъа бакъа, къыз да солдаткъа бакъа ве экиси де сес чыкъармай тура эдилер.

Бирден балалардан бириси солдатчыкъны къапып алды ве догъру соба ичине котерип атты. Буны онъа анавы тютюн къутусындаки ярамаз шайтан огретсе керек.

Соба ичинде одунлар чатыр-чатыр яна эди; солдатчыкъкъа пек яман сыджакъ олды—атештенми, ёкъса севгиденми, неден олгъаныны озю де бильмей эди. Онынъ устюндеки боясы ириди, о бир тамам агъарды, яныгъындан эдими, ёкъса, сувда ве балыкъ къурсагъында булунгъанындан эдими—эр алда пек агъарды. Лякин бу ерде де о, тим-тик тура, тюфегини сыкъып тута, эм дюльбер оюнджы къыздан козьлерини алмай къарай, къыз да онъа бакъып тура эди. Сонъ бирден солдатчыкъ озюнинъ ирип башлагъаныны дуйды.

Бу арада эвнинъ къапысы артына къадар ачылды, эв ичине кирген ель дюльбер къызчыкъны къакъып алды ве о, кобелек киби соба ичине учып кетти, дос-догъру къалай солдатчыкънынъ янына тюшти. Алев оны сарды, о бирден алынды ве янып кетти. Бу ерде къалай солдатчыкъ да ирип битти.

Экинджи куню эв хызметчиси собадаки кульни темизлегенде, юрекке бенъзеген бир томарчыкъ къалай ве бир де янгъан комюр киби къаргъан брошка тапты. Иште къалай солдатчыкътан ве дюльбер оюнджы къыздан олгъаны-оладжагъы бу къалгъан эди.

НОХУТ УСТЮНДЕ ПРИНЦЕССА

Бир заманда бир принц ола. Сонъ онъа эвленмек вакъты келе. О мытлакъа принцессагъа ве эм де ойле-бойле союна дегиль де, керчектен принцессагъа эвленмек истей.

О бутюн дюньяны доланып чыкъа, лякин озюне ляйыкъ келин тапамай. Принцессалар чокъ амма, олардан ангисининъ керчектен принцесса олгъаныны насыл биледжексинъ.

Ич бир шейге малик олмай, бизим принц эвине къайта ве къасеветке дала: о керчектен принцессагъа эвленмеге пек яман авес эте.

Куньлерден бир кунь акъшам устю пек кучьлю бир боран къопа. Кок гудюрдей, яшын яшынлай, ягъмур да къопкъалап тёке.

Бирден сарайнынъ къапысыны бирев къакъа ве къарт король къапыны ачмагъа кете.

Бакъса не корьсюн, къапыда бир принцесса тура. Вай аллам, о неге ошап къалгъан! Онынъ сачларындан, антеринден аягъындаки туфлялары устюне сув жув-жув тёкюле. Заваллы о къадар сылангъан эди, дерсинъ оны сувдан даа янъы чекип чыкъаргъанлар.

Бунъа бакъмадан о озюнинъ керчектен де принцесса олгъаныны айта.

Къарт королева: „Э, биз оны шимди анълармыз“, деп тюшюне, лякин фикрини ич бир кимсеге айтмай. О юкъу одасына кире, кровать

Принцесса:—Ах, мен пек ярамай, пек ярамай юкъладым!—дей.

устюндеки бутюн тёшек ве ястыкъларны алып ерге ташлай ве кровать тахталары устюне бир нохут къоя. Бундан сонъ о нохут устюне йигирми хасыр тёшек къоя ве оларнынъ устюне де йигирми дане пуф тёшек ерлештире.

Принцессаны мына бу кроватькъа яткъызалар.

Саба ондан насыл юкълагъаныны сорагъанда, принцесса:

— Ах, пек ярамай юкъладым!—дей.—Мен бутюн гедже козь юммадым. Алла бильсин, о недай тёшек эди. Манъа чакъыл таш устюнде яткъан киби келе эди, шимди теним бир чокъ ерден когерди. Ах, мен пек ярамай, пек ярамай юкъладым!—дей.

Бойле деген сонъ, онынъ керчектен принцесса олгъанына эр кес инанды.

Йигирми хасыр тёшек ве йигирми дане пуф тёшек астында тургъан бир нохутны дуйгъан сонъ, онынъ принцесса олгъанына насыл инанмасынлар? Ялынъыз керчектен принцесса бойле назик ола билир.

Принц мына бу къызгъа эвлене.

Нохутны исе, музейге ёллайлар. Эгер оны биреви андан алмагъан олса, о шимди де андадыр.

Дюньяда мына недай шейлер ола!

ДЖОРМЕВ ИНЕСИ

Бир заманда бир джормев инеси бар экен. О озюнинъ сюйрю уджуны о къадар котере, санки дерсинъ о индже тикиш инеси.

Оны къутудан алгъан пармакъларгъа бу ине:

— Мукъайт олунъыз! Ерге тюшюрменъиз! Эгер ерге тюшсем, джоюлырым. Мен пек инджем,—дей.

Пармакълар да онъа:

— Шай олмагъайды!—деп джевап бере ве оны къави туталар.

Джормев инеси:

— Сиз коресизми, мен ялынъыз дегилим. Меним пешимден бир чокъ халкъ келе,—дей ве озь пешинден узун бир йип чеке; лякин йипнинъ тююми ёкъ.

Пармакълар инени кухарканынъ эски аякъкъапына саплайлар. Бу аякъкъапнынъ бир чети йыртылгъан, оны тикмек керек ола.

Джормев инеси:

— Вай, не къадар да пусюр иш!—дей.—Мен даянамам. Мен къырылырым!

Эм къырыла.

Ине чыйкъылдап дей:

— Ана коресизми, мен айттым да сизге, пек инджем деп!

Пармакълар: „энди бу ине бир ишке ярамаз", деп тюшюнип, оны котерип атаджакъ олалар.

Лякин кухарка, иненинъ сынгъан уджуна сургуч башчыкъ ясап кечире ве боюн шалына илиштире.

Джормев инеси:

— Ана энди мен брошка олдым!—дей.—Мен озюмнинъ юксек ер тутаджагъымны биле эдим: акъылы олгъан ич бир вакъыт гъайып олмаз.

Ве озь-озюне яваштан кулюмсирей,—чюнки джормев инеси къычырып куле деген шейни кимсе эшиткени ёкъ. Шалгъа тюйрелип отуракъ, о озюнден мемнюн ола ве санки файтонгъа минип кеткен киби этрафына бакъына.

Ине озь къомшусы олгъан топуз баш инеге бакъып:

— Сиз алтындан дегильсизми?—деп сорай.—Сиз чокъ севимлисиз; сизинъ озюнъизнинъ топуз башынъыз бар. Языкъ ки о уфачыкъ. Сизге, шайлым, оны осьтюрмек керек олур. Сургучтан ясалгъан башны эр кеске бермейлер.

Бойле деп джормев инеси кибирнен ойле бир тиклене, тап шалдан атылып, кухарканынъ джувундыкъ бошаткъан канавасы ичине тюшип кете.

Ине озь-озюне:

— Эй, не оладжакъ. Ялдап да бакъайыкъ! Тек богъулмаса эдим,—дей.

Ве дос-догъру сув тюбюне кете.

О ёл канавасы ичинде ятып:

— Ах, мен пек инджем; мен бу дюнья ичюн яратылмагъаным!—деп кокюс кечире.—Лякин умютсизленмемели. Мен озь къыйметимни билем де.—Ве о мумкюн олгъаны къадар тиклене. О ич бир шейден къоркъмай.

Онынъ устюнден чешит шейлер: ёнгъалар, тобанлар, эски газета парчалары ялдан кече эдилер.

Центральная
система библиотек
для взрослых
г. Симферополь
19

Джормев инеси:

— Булар да мында. Вай, не къадар да чокълар,—дей.—Мында, сув тюбюнде кимнинъ яткъаны олардан ич бирининъ акъылына биле кельмегени. Я мен, акъикъий брошка олып мында ятам да... Мына ёнгъа ялдап келе ята. Эй, бар ялда, ялда!.. Сен ёнгъа эдинъ, ёнгъа олып да къалырсынъ. Ана тобан парчасы кете ята... Бакъ сен онъа, насыл фырлана! Эй, козьчигим, бурнунъны котерме! Ташкъа барып чарпарсынъ. Мына газета парчасы. Онынъ устюне не язылгъаныны артыкъ эслемек биле мумкюн дегиль, амма о насыл къоморослана... Ялынъыз бир мен раат-раат ятам. Мен озь къыйметимни билем; буны менден кимсе тутып аламаз.

Бирден онынъ янында бир шей йылтырады. Джормев инеси: „Брильянт" деп тюшюнди. Лякин о адий джам шише парчасы эди, амма кунештен йылтырай эди. Джормев инеси онынънен лафкъа башлады:

— Мен брошкам!—деди.—Сиз брильянт олсанъыз керек?

Джам парчасы:

— Эбет, ойле бир шей олса керек,—деп джевапланды. Шай этип олар лафкъа тутундылар. Олардан эр бири озюни къыйметли бир шей сая ве озюне ляйыкъ къомшу тапкъанына севине эдилер.

Джормев инеси:

— Мен бир къызнынъ къутусы ичинде яшай эдим,—деп сёзге башлады.—Бу къыз кухарка эди. Онынъ эр къолунда бешер пармагъы бар эди. Оларнынъ не къадар кибирли олгъанларыны сиз козь огюне биле кетирамазсыз. Амма оларнынъ япкъан ишлеринин олгъаны-оладжагъы

мени къутудан чыкъармакъ ве сонъ кене къайтарып къутугъа къоймакъ эди.

Шише парчасы:

— Я о пармакълар неге кибирлене эдилер? Озь йылтыравукълыгъынамы?—деп сорады.

Джормев инеси:

— Йылтыравукълыгъына дейсизми?—деп къайтарып сорады.—Ёкъ, джаным, оларда ич бир

тюрлю йылтыравукълыкъ ёкъ эди, амма кибир истегенинъ къадар эди. Олар беш къардаш эдилер. Бойлары чешит олса да, эр вакъыт бир ерде, сыранен тура эдилер. Олардан ялынъыз бири, Семиз денильгени, четте, озь башына тура эди. О селям бергенде ялынъыз эки къат буклене эди, амма къалгъанлары учь къат къатланып—буклене эдилер. Семиз пармакъ: мени кес-

селер, о адам бир даа арбий ишке кечмей, деп макъытана эди. Экинджи пармакъныныъ ады Лезетли эди. О озь бурнуны не ерлерге сокъмай эди! Эм татлыгъа, эм экшиге, эм ерге, эм кокке! Кухарка язы язгъанда о пероны басып тура эди. Къардашлардан учюнджисининъ ады Узун-бойлу эди. О эр кеске юксектен бакъа. Ады Алтын-юзюк олгъан дёртюнджисининъ белинде алтын юзюк бар эди. Энъ кучюгининъ ады—Бош кезер Петрушка эди. О ич бир шей япмай ве бунынънен кибирлене эди. Мына иште олар кибирлене-кибирлене тоймай эдилер, асыл мен олардан себеп канавагъа тюштим я.

Джам парчасы:

— Амма биз шимди сизнен бирликте мында ятып йылтыраймыз да,—деди.

Бу арада биреви канавагъа бир къопкъа сув тёкти. Сув ташты ве джам парчасыны бир тарафларгъа алып кетти.

Джормев инеси:

— Вай, о мени ташлап кетти де,—деп кокюс кечирди.—Мен ялынъыз къалдым. Анълашыла, мен пек индже, пек сюйрю олсам керек. Мен бунъа гъурурланам ве бу ляйыкълы гъурурдыр.

О, тарттырылгъан тель киби узанып канава тюбюнде ята ве эп айны бир шей акъкъында—озю акъкъында тюшюне эди:

„Мен кунеш шавлесинден догъсам керек,—онынъчюн мен бу къадар инджем. Манъа ойле келе ки, кунеш мени нафиле ерде бу буланчыкъ сув ичинден къыдырмай эбет. Вай заваллы бабам, мени асыл да тапып оламай! Асыл да мен нечюн сындым шу? Эгер де мен озь козьчигими джоймагъан олсам, шимди агълар эдим—мен

озюмни о къадар аджыйым! Ёкъ-ёкъ агъламаз эдим. Агъламакъ айып да!"

Куньлерден бир кунь бу ёл канавасына балалар кельдилер, ве балчыкъ ичинден эски мыхларны ве демир парчаларыны чыкъара башладылар. Чокъкъа бармай олар баштан-аякъ булаштылар. Лякин оларнынъ энъ зияде бегенгенлери де бу эди.

Балалардан бириси бир кереден:

— Вай!—деп къычырды. Онынъ къолуна джормев инеси кирген эди.—Бакъса, бу насыл шей!

Джормев инеси:

— Мен шей дегилим, яш къызым!—деди, лякин онынъ бу чыйкъылдысыны кимсе эшитмеди. Эски джормев инесини танымакъ да кучь эди. Онынъ сургуч башы тюшкен, озю къараргъан эди. Лякин къара кийген эр шей даа узун ве даа индже корюнгенининден, шимди ине озь-озюни даа зияде бегене эди.

Балалар:

— Ана йымырта къабугъы ялдап кете ята,— деп багъырыштылар. Олар къабукъны тутты, инени онъа санчтылар ве гольчикке аттылар.

Джормев инеси: „Къарагъа беяз яраша,—деп тюшюнди.—Шимди мен козьге даа зияде чарпарым, эм мени эр кес бегенир. Манъа бакъып-бакъып тоймазлар. Мына ялынъыз бу сув меним башымы тутмагъайды. Мен онъа даянамам. Мен пек назиким, коресинъ".

Лякин сув, иненинъ башыны тутмады.

„Гъалиба, сув, мени тутмайджакъ,—деп тюшюнди.—Челик къурсагъынъ олмакъ ве эм де сен башкъаларындан юксекте олгъанынъны унутмамакъ чокъ яхшы шей. Ана меним эсим башыма бир тамам кельди. Индже, назик барлыкълар эр тюрлю къарсамбаны къолай кечире экенлер".

Йымырта къабугъы:

— Къыркъ!—деди, патлады. Оны араба копчеги басып кечкен эди.

Джормев инеси:

— Вай, не къадар да агъыр,—деп инъледи.—Шимди энди мен мытлакъа хасталанырым. Мен бунъа даянамам! Даянамам!

Лякин о даяна бильди. Юк арабасы чокътан кечип кеткен, козьден гъайып олгъан эди, джормев инеси яткъан еринде санки ич бир шей олмагъан киби ятып къалды.

Э, барсын къалсын.

ДОМУЗ ЧОБАНЫ

Бир заманда факъир бир принц ола. Онынъ элиндеки олгъан къыраллыкъ пек кучюк ола, лякин эр алда о къыраллыкъ экен. Бу принц эвленеджек ола.

О шанлы къырал неслинден олгъанындан, юзьлердже принцессалардан эр бири—керчек факъирдже ве адийдже олгъанларындан эр бири—бу принцке севе-севе къоджагъа бармагъа азыр экенлер. Лякин принц озю императорнынъ къызына эвленеджек ола.

Эбет, алмай-бермей император къызына барып да: манъа къоджагъа чыкъмакъ истейсинъми? деп сорамакъ мумкюн дегиль.

Бу чокъ буюк джесюрлик олур эди—бунынъ ичюн оны, ихтимал, сарайдан къувар эдилер.

Ёкъ, башкъа бир ёл къыдырмакъ керек эди.

Принцнинъ багъчасында онынъ раметли бабасынынъ къабири узеринде пек яман дюльбер бир гуль тереги осе эди. Бу терек ялынъыз беш йылда бир кере чечек ача ве эм де олгъаныоладжагъы тек бир дане гуль ача эди. Амма бу гуль о къадар дюльбер ве эм ойле яхшы къокъуй эди-и, оны къокъылагъан адам озюнинъ бутюн кедер ве къайгъысыны бир тамам унута джибере эди. Бундан да башкъа принцнинъ бир бульбули бар эди. Бу бульбуль о къадар татлы йырлай эди, санки дерсинъ, дюньяда олгъан энъ

тесирли йырлар бу къушчыкънынъ богъазчыгъына гизленгенлер!

Принц мына бу гульни, бульбульни принцессагъа бахшыш ёлламагъа къарар бере. Гульни бир кумюш сандычыкъ ичине, бульбульни де дигер бири ичине къоя ве эр экисини де императорнынъ сарайына ёллай.

Император тахтында отура, принцесса да озь фрейлиналарынен ойнай. О башкъа ич бир шей япмагъа бильмей. Бу арада императоргъа эки кумюш сандычыкъ бахшыш кетирелер. Сандычыкъларны корьген принцесса севинчинден эллерини шапылдата.

Императар бириндже сандыкънынъ къапагъыны ача ве эр кес аджайип гульни коре.

Фрейлиналар:

— Вай, не къадар дюльбер!—деп тааджиплененлер.

Император:

— Дюльберден даа дюльбер!—дей.

Принцесса гульге пармачыгъынен токъуна, аячыгъыны ерге ура ве аз къала агълай яза.

— Бабам, бу гуль япма гуль дегиль, о керчектен гуль де!—дей.

Бутюн сарай халкъы:

— Эбет, бу керчек гуль!—деп багъыршалар.

Император:

— Токъта, балам, токъта, ачувланма. Башта экинджи сандыкъта не олгъаныны бакъайыкъ—деп экинджи сандыкъны ача. Бу сандыкътан бульбуль пырылдап чыкъа ве ойле татлы йырлай, эр кес агъызыны ача къала.

Фрейлиналарнынъ эписи:

— Чокъ аджайип! Чокъ яхшы! Шарман! Сюперб!—деп французджа чыйкъылдайлар. Керчек, олар бу эки сёзден башкъа французджа ич бир шей бильмей эдилер ве бунынъчюн де башкъа ич бир шей айтып оламаз эдилер.

Сарай адамларындан эслидже сою:

— Бу къушчыкъ, раметли императорицанынъ чалгъысына ошай! Тамам онынъ сеси!—дей.

Император:

— Эм, керчек де шай!—деп агъылап башлай; о озюнинъ раметли апайыны хатырлай.

Принцесса:

— Мен беллесем, бу къуш керчектен дегильдир, я?—деп сорай.

Бахшышларны кетирген кишилер:

— Керчектен къуштыр!—деп джевапланалар.

Принцесса:

— Ойле олса, барсын истеген ерине учып кетсин!—дей ве ойле ачувлана, принцнинъ сарайгъа кельмесине биле къаил олмай.

Лякин принц гонъюльден тюшмей. О бутюн юзюни къара ве къонъур боянен боялап, башына эски бир шапке кие ве император сарайынынъ къапысыны къакъа.

— Селям, император!—дей.—Сизде менчюн бир иш тапылмазмы экен?

Император:

— Сендай джурип иш къыдыргъан чокъ. Лякин токътачы, манъа домуз чобаны керек. Менде пек чокъ домуз бар,—дей.

Иште шай этип принцни сарайда домуз чобаны этип алалар ве онъа домуз аранлары янында бир одачыкъ берелер. Принц озь одасына къапала ве бутюн кунь анда отура. Акъшамгъа къадар о дюльбер бир тасчыкъ ясай. Бу таснынъ этрафына чанъчыкълар асып къоя. Таста аш пиширильгенде бу чанъчыкълар чынъылдап шу тюркюни чыкъаралар:

Эй, меним севимли Августиним,
Августиним, Августиним!
Эр шей кечти, кечти, кечти,
Эр шей кечти, кечти, кечти!

Лякин таснынъ аджайип бир хусусиети даа бар эди: онынъ ичинден чыкъкъан къокъулы бувны къокълагъан адам, шеэрде кимнинъ эвинде насыл аш пишкенини биле эди. Бу тас керчектен де аджайип эди! Сенинъ гулюнъ, бульбулинъ бунынъ янында не оладжакъ!

Куньдюз принцесса озь фрейлиналарынен берабер кезинмеге кете. Сонъ бирден чанъчыкъларнынъ татлы сеслерини эшите. О, бирден токътада ве аягъынен ерге яваштан тепип тюркюни текрарлай, бу тюркюни о озю пианинода чала эди. Онынъ пианинода чала бильген тюркюси ялынъыз бу эди ве эм де о, буны тек бир пармагъынен чала эди.

Принцесса:

— Вай, бу тюркюни мен де чалам да!—дей.

Демек, бизим янъы домуз чобанымыз яхшы тербие корьген олса керек. Айды, биринъиз барынъыз да соранъыз, бу чанъчыкъларына о не истей экен?

Фрейлиналардан бирине налын кийип, арт азбаргъа кетмек керек ола.

О:

— Тасчыкъ ичюн не истейсинъ?—деп сорай.

Домуз чобаны:

— Принцессанынъ он кере опюшини,—дей.

Фрейлина онъа:

— Сен акъылынъы ойнаттынъмы шу?—дей.

Домуз чобаны:

— Бундан уджузгъа олмаз!—деп джевап бере.

Фрейлина айланып къайта ве налынларыны тасырдатып принцесса янына келе; принцесса ондан:

— Сонъ, о не дей?—деп сорай.

Фрейлина:

— Мен онынъ айткъаныны текрар этип ола-майджагъым!—дей.

— Ойле олса, сен меним къулагъыма айт!

Фрейлина да онынъ къулагъына фысылдап айта.

Принцесса:

— Вай, тербиесиз!—дей ве чыкъып кете яткъанда чанъчыкълар кене де:

Эй, меним севимли Августиним,
Августиним, Августиним!
Эр шей кечти, кечти, кечти,
Эр шей кечти, кечти, кечти!—

деп чынъылдайлар.

Принцесса фрейлинагъа:

— Бар сорачы, о тасчыкъны меним фрейлиналарымнынъ он кере опюшине бермезми экен?—дей.

Домуз чобаны:

— Ёкъ, алла разы олсун! Принцессанынъ он кере опюшине берем. Ёкъса тасчыкъ менде къала,—деп джевап бере.

Принцесса:

— Бу не къадар да джан сыкъысы шей. Лякин чаре ёкъ, сизлер меним этрафыма кечип отуры-

нъыз да, опюшкенде баре бизни кимсе корьмесин!—дей.

Фрейлиналар онынъ этрафына тизилип, озьлеринынъ кенъ юбкаларыны керелер. Домуз чобаны он опюшни, принцесса да тасчыкъны ала.

Бу не къадар да аджайип тасчыкъ эди! Принцесса ве фрейлиналар бутюн акъшам ве бутюн кунь бу таста сув къайнаталар. Сув къайнагъан сонъ олар эписи таснынъ устюне эгиле ве озь бурунчыкъларынен къокъулы бувны чекелер.

Шимди олар шеэрде эр эвде не пиширильгенини биле эдилер—энъ зенгин эвлерден башлап, энъ факъир адамнынъ эвинде не пишкенинден хаберлери ола эди. Фрейлиналар секириклей ве эль шапылдата эдилер.

— Бугунь кимде татлы аш, къатлама пишкенини биз билемиз. Кимде пилав ве котлет пишкенини билемиз! Вай, не къадар меракълы!

Сарайнынъ баш хызметчиси де:

— Эбет, пек меракълы!—дей.

Принцесса:

— Амма сиз тилинъизни тишлеп тутунъыз. Буны кимсеге айтманъыз! Мен император къызым!—дей.

Фрейлиналар эписи бирден:

— Эбет, эбет! Биз озюмиз де анълаймыз оны!—дейлер.

Амма домуз чобаны (даа догърусы—принц, лякин оны кимсе бильмей эди) вакъытны бош кечирмей. О аджайип бир шакъырдавукъ ясай. Бу шакъырдавукъ тастан да яхшы ола, чюнки тас бир тюркю йырлай, амма шакъырдавукъ айландырылгъанда дюньяда олгъан бутюн вальслерни, полькаларны чала, бинъ-бир тюрлю йыр чыкъара. Домуз аранындан бу шакъырдавукънынъ сесини эшиткен принцесса:

— Бу энди сюперб!—деп француздже къычыра. Мен бундан даа аджайип ич бир шей эшитким ёкъ. Бар, тез соранъыз, бу алетке о не истей? Амма айтынъыз, бу сефер мен энди опюшмем!

Фрейлинагъа кене де налын киймек ве домуз аранлары олгъан азбаргъа бармакъ керек ола.

Фрейлина къайтып келерек:

— Сизден юзь опюш истей!—деп джевап бере.

Принцесса:

— О акъылыны ойнаткъанмы не? — деп ёлуна джуре бере, лякин эки адым аткъан сонъ о токътала. Догърусыны айткъанда, бойле аджайип усталыкъ мукяфаткъа да ляйыкъ, — дей. — Мен император къызы олгъан сонъ озь къолумызда олгъан талантларны мукяфатламакъ кереким. Айды, бар айтынъыз онъа, мен къайлым, лякин ялынъыз он кере оперим, къалгъанларыны менним фрейлиналарымдан алсын!

Фрейлиналар:

— Ёкъ, ёкъ, биз домуз чобанынен опюшмеге истемеймиз!—дейлер.

Принцесса:

— Айды, дамсызламанъыз! Эгер домуз чобаныны мен опе исем, сизге опьмек даа да мунасип. Унутманъыз, мен сизни беслейим ве сизге пара берем! —дей.

Э, не япаджакъсынъ! Фрейлина кене де домуз чобанына кете.

Домуз чобаны:

— Принцессанынъ юзь опюши! Башкъа шей танымайым,—деп джевап бере.

Принцесса:

— Айды, сарынъыз меним этрафымы!—деп команда бере.

Фрейлиналар оны сарып алалар, домуз чобаныны опьмеге башлай.

Бу арада император балконгъа чыкъа.

— Домуз аранлары янында насыл топлашув ола?—деп сорап козьлюклерини такъа ве козьлерини уфалай,—Бу фрейлиналар кене де бир ярамазлыкъ тюшюнип чыкъарсалар керек! Барып бакъмалы,—дей.

О озюнинъ эски папучларыны кийип, арт аз-баргъа келе.

Фрейлиналар пек мешгъуль эдилер. Олар опюшювлерни сая эдилер (одевнинъ догъру олмасыны козетмек керек эди коресинъ) ве бундан себеп императорнынъ пысып кельгенини дуймай биле къалдылар. Император да якъын келип, пармакълары устюне котерилип бакъа.

Принцессанынъ домуз чобаныны опькенини корип:

— Бу да не демек ола?—деп сорай.

Принцесса домуз чобаныны тамам сексен алтынджы кере опе яткъанда император папучыны чыкъарып принцессагъа фырлата. Ве пек яман ачувланып:

— Джоюлынъыз меним девлетимден! — деп принцессанен домуз чобаныны къува.

Принцесса агълай, домуз чобаны сёгюне, ягъмур да токътамай оларнынъ башына къопкъадан къуйгъан киби этип ягъа.

Принцесса:

— Вай, бахытсыз башым! Не ичюн мен о вакъыт факъир олгъан, лякин дюльбер принцке къоджагъа бармадым? Вай, мен насыл бахытсызым!—деп агълай.

Домуз чобаны терек артына сакъланып, устюндеки булашыкъ урбаларыны чыкъарып ата, юзюндеки къара ве къонъур бояны сюрте, кене де принц ола.

Принцесса оны корип шашып къала.

Принц императорнынъ къызына:

— Сайгъылы принцесса, — дей, — сен факъир принцке къоджагъа бармакъ истемединъ. Сен керчек гульге ве тири бульбульге къыймет кесмединъ. Олмайджакъ, амма бош оюнджакълар

Император:—бу да не демек ла?—деди.

ичюн сен домуз чобаныны юзь он кере опьмеге разы олдынъ. Ана энди пешиман эт. Озюнъ къабаатлысынъ! Сагълыкънен къал!—дей.

Ве о шу ерден озь къыраллыгъына къайтып кете. Принцессагъа исе ялынъыз агъламакъ ве:

Эй, меним севимли Августиним,
Августиним, Августиним,
Эр шей кечти, кечти, кечти!
Эр шей кечти, кечти, кечти!—

деп йырламакъ къала.

КЪЫРАЛНЫНЪ ЯНЪЫ КИЙИМИ

Бир заманлар дюньяда бир къырал яшагъан. О кийинип-къушанувны о къадар севе, о къадар севе, бутюн барыны-ёкъуны зийнетке бере экен. О янъы кийимини косьтермек ичюн парадлар, шеэр тышына кезиптилер япа, эр кунь театргъа бара экен. Къырал саатте бир урба денъиштире ве эр кийими дигеринден даа яхшы ола экен. Дигер къыралларны сорасанъ: „Къырал министрлеринен кенъеше“, дейлер, амма бу къыралны сорасанъ, ялынъыз: „Къырал урбаларыны денъиштире“, деген хабер эшитиле экен.

Къыралнынъ пайтахтында пек зевкълы яшай экенлер: анда эр кунь тыш мемлекет мусафирлери келе экен. Лякин куньлерден бир кунь бу пайтахткъа эки доландырыджы келе. Бу доландырыджылар: биз мешур токъумаджылармыз ве ойле дюльбер токъумалар ясаймыз, ондан даа аджайип ич бир шей оламаз, дейлер. Бу токъума чокъ дюльбер тюслернен йылтырай ве пек аджайип орьнекли. Лякин булардан да башкъа, бу токъуманынъ аджайип бир хасиети бар: оны ялынъыз акъыллы адамлар коре биле. Ахмакъ адам ве озь вазифеси ичюн келишмеген адамлар бу токъуманы коралмаз дейлер.

Къырал: „Бакъ, мына бу яхшы. Меним янъы дюльбер урбам олур, бундан да башкъа, мен озюмнинъ адамларымдан ангиси бедава ерде

пара алгъаныны, ангиси акъыллы, ангиси ахмакъ олгъаныны огренирим. Айды, бу аджайип токъуманы барып тез-тез азырласынлар“,—деп тюшюне.

Ве о доландырыджыларгъа пей оларакъ чокъ пара бере ве токъуманы тез-тез азырламаларыны эмир эте.

Доландырыджылар ичюн сарайда буюк бир ода айыралар; анда тезьяны ерлештирелер, онынъ башына токъумаджылар кече ве пек эдинип чалышкъан киби олалар. Амма тезья устюнде ич бир шей ёкъ, ич бир йип, ич бир парча токъума олмай. Доландырыджылар чалышмакъ ичюн деп эр кунь пек индже йип ве алтын истейлер. Алгъан шейлерини олар джеплерине сакълай ве бош тезья башында акъшамгъа къадар отуралар.

Куньлерден бир кунь къырал токъумаджыларнынъ иши не алда олгъаныны корьмек истей. Лякин о, токъуманынъ аджайип хасиетини хатырлай ве иркиле. Эбет, о озю ичюн къоркъмай, лякин... Эр алда башта оны башкъасы барып бакъса даа яхшы...

„Мен оларгъа озюмнинъ къарт, садыкъ министрими ёллайымчы—деп тюшюне.—О, токъуманы мытлакъа корер, чюнки о эм акъыллы, эм де ишининъ саиби адам“.

Къарт министр, бош тезья тургъан одагъа кире.

„Ана санъа бир шей даа!—деп тюшюне.—Мен бир шей корьмейим де!“

Лякин буны о къычырып айтмай.

Доландырыджылар буюк сайгъы ве итибарнен министрни къаршылай ве тезьягъа якъын келип токъуманынъ тюсю ве орьнеклерини бакъмасыны риджа этелер. Олар бош тезьяны кось-

терелер. Заваллы министр козьлерини не къадар керсе де, ич бир шей корип оламай. Корьмеге де шей ёкъ эди я!

Министр:

— Десе мен ахмакъым?—деп фысылдай.—Бакъ мен буны асыл да бильмей эдим. Алла сакъласын—буны ич бир кимсе дуймасын!.. Белькн, мен озь вазифем ичюн артыкъ кечмейдирим?..

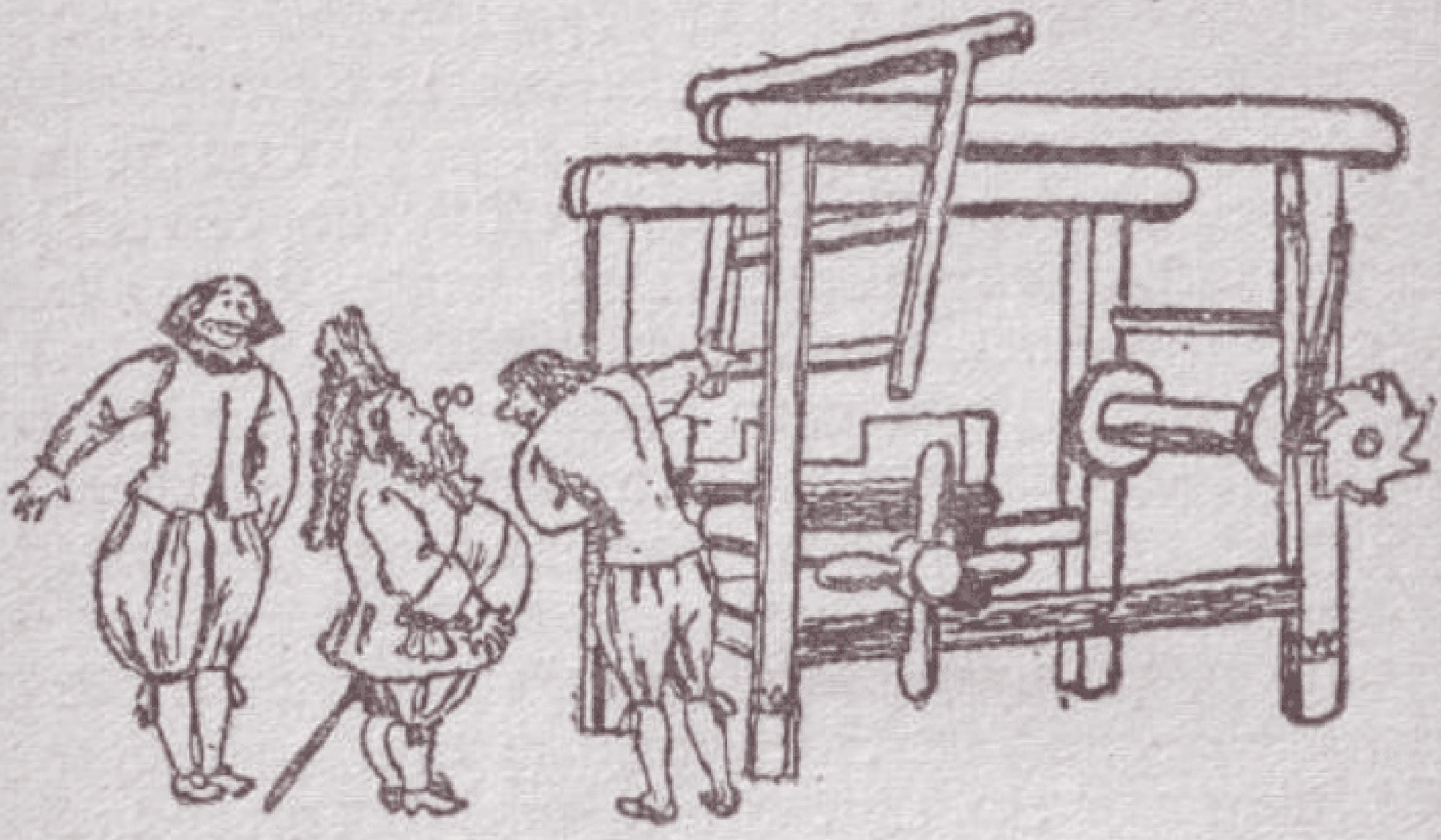

Ёкъ, ёкъ мен бу токъуманы корьмейим деп оламам.

Токъумаджылардан бири:

— Сонъ, министр эфенди, не дейсиз, токъума насыл?—деп сорай.

Къарт министр козьлюклери арасындан бош тезьягъа бакъып:

— Эбет, эбет, пек яхшы, пек гузель,—дей.—Эм орьнеги дюльбер, эм тюсю пек аджайип. Эбет, мен бу токъуманы чокъ бегенгенимни къыралгъа айтырым,—дей.

Доландырыджылар:

— Къырал ичюн джанымыз къурбан! — деп

олмагъан токъуманынъ орьнеклерини макътамагъа башлайлар.

Министр эшиткенлерини унутмамакъ ве къыралгъа сёзю-сёзюне айтмакъ ичюн дикъкъатнен динълей. Эм сонъ, къыралгъа барып ойле де айта.

Шу куньден сонъ доландырыджылар даа чокъ йипек ве алтын истеп башлайлар. Оларнынъ бутюн джеплери къыйметли малларнен тола, амма ишке кельгенде, ич бир саплам йипек биле масраф этмейлер.

Къырал бир къач куньден сонъ токъумаджыларгъа башкъа бир министрини ёллай. О да биринджиси киби арекет эте. О да козьлерини керип бакъа, тезьяларны асттан, усттен, четтен айланып бакъа, лякин ич бир тюрлю токъума корьмей.

Доландырыджылар санки токъуманы туткъан киби этип эллерини котеререк:

— Сонъ, не дейсиз, бегенесизми бу токъуманы?—деп сорайлар.

Министр: „Эбет, мен ахмакъ дегилим,—деп тюшюне,—лякин ойле олгъанда мен вазифеме кечмейим демек? Ашкъ олсун ишке! Лякин буны айтмакъ олмаз!“

Ве бу министр де корьмеген токъумасыны макътамагъа, онынъ аджайип тюсюне ве орьнеклерине тааджип этип къалгъаныны айта башлай.

Сонъ къыралгъа келип:

— Пек аджайип, пек яхшы токъума!—дей.

Чокъкъа бармай бутюн шеэрге бу токъума акъкъында лаф джайрай.

Энъ сонъу къырал озю де бу токъуманы тезья устюнде экенде корьмеге истеп, токъумаджыларгъа бара. Онынъ пешинден бир чокъса-

рай адамлары кетелер. Булар арасында анав эки министр де булуна. Доландырыджылар исе бош тезья башында отура ве бар къуветинен токъугъан киби арекет этелер.

Анав эки министр:

— Чокъ аджайип я?—дейлер.—Бакъсанъыз, не къадар да дюльбер э? Не де дюльбер тюс, не де аджайип орьнеклер!—дейлер.

Ве олар аджайип токъуманы эр кес акъикъатен коредир беллеп, пармакъларынен бошлукъны тюртип ишни макътайлар.

Къырал: „Бу не демек ола шу?—деп тюшюне.—Мен бир шей корьмейим де! Лякин бу айтыладжакъ шеймми ич? Десе мен делим? Бельки, мен къырал олмагъа ляйыкъ дегильдиримм?

Амма да иш, эй!“

Буларны о озю-озюне айта. Сонъ багъырып шойле дей:

— Эбет, эбет, бу пек яхшы! Мен пек бегенем.

Ве къырал пек мемнюн адам киби башыны саллай. Къыралнынъ адамлары козьлерини кере берип бакъсалар да, олар озь къыралларынынъ корьгенинден артыкъ шей корьмейлер. Бунъа бакъмай олар кене де олса:

— Эбет, эбет, бу пек яхшы! Пек аджайип!—деп текрарлайлар. Тантаналы кезинти ичюн бу токъумадан озюне бир урба тиктирмесини къыралгъа кенъеш этелер.

Къырал доландырыджыларгъа орден бере ве оларны сарай токъумаджылары япа.

Тантаналы кезинтиден огюне доландырыджылар бутюн гедже бош тезья башында отура, он алты чыракъ якъалар. Олар токъуманы тезьядан алгъан, балабан макъасларнен кескен ве ондан урба пичкен киби арекет этелер. Сонъ олар

къыралгъа янъы урбалар тикелер, амма инелерни йипсиз ойнаталар.

Энъ сонъу олар:

— Азыр олды!—дейле р.

Сабасына бутюн сарай халкъыны пешине такъып, янъы урбаларны алмагъа къырал келе. Доландырыджылар эллерини котерип, санки урба туткъан киби олып:

— Буюрынъыз, къырал азретлери, мына штан, мына камзол, мына бу да къафтан!—дейлер. Чокъ аджайип кийим! Орюмчек агъындан енгиль. Сиз устюнъизге урба кийгенинъизни биле дуймазсыз!—дейлер.

Сарай адамлары ич бир шей корьмеселер де—корьмеге де шей ёкъ эди я—къыралгъа:

— Эбет, эбет! Чокъ аджайип!—дейлер.

Доландырыджылар къыралгъа:

— Шимди сиз, къырал азретлери, замет де олса, союнынъыз ве мына бу ерге, балабан кузьгю огюне келинъиз! Биз сизни кийиндирейик,—дейлер.

Къырал устюндеки урбаларыны чыкъара ве доландырыджылар оны кийиндирип-къушандыра башлайлар: олар штан кийдирген, къафтан, камзол кийдирген киби этип арекет этелер. Олар дёгмелерни дёгмелеген киби, бант байлагъан киби арекетлер япалар. Тап сонъу, эллерини пек кенъ ачып санки къыралнынъ аркъасына япынджа япкъан киби этелер. Къырал да кузьгю огюнде айланып тура, де бир якъыны, де экинджи якъыны сейир эте.

Сарай халкъы:

— Вай, не къадар яраша! Не къадар да яхшы тикильген! Насыл дюльбер орьнеклери, не къа-

дар яхшы тюсю бар! Не де зенгин кийим!—деп фысылдашалар.

Тантананы идаре этиджи келип.

— Къырал азретлеринин̆ъ балдахини азыр!—дей.

Къырал:

— Мен азырым! Устюмдеки урба ярашамы?—дей.

Сон̆ъ кузьгюге якъын келип, озюни баштан-аякъ сейир эте. О озь кийимини дикъкъатнен бакъкъаныны эр кес корьмек керек эбет!

Къырал япынджасынын̆ъ узун этеклерини котермек ичюн къоюлгъан хызметчилер ерге эгилип санки узун этеклернин̆ъ уджуна япышкъан киби этелер ве эллерини огге узатып къыралнын̆ъ пешинден кетелер. Олар озьлеринин̆ъ ич бир шей тутмай кеткенлерини айтмагъа не чарелери бар эди?

Иште процессия джонельди. Къырал зийнетли балдахин алтында адымлай, ёл ичине топлангъан халкъ да:

— Вай, не къадар да яхшы кийим! Не къадар да зийнетли мантия? Не къадар яраша!—дейлер.

Бу адамлар арасында ич бири озюни ахмакъ я да озь вазифесине келишмегенини дуйдурмакъ истемей эди ве бунын̆ъ ичюн де ич бир шей корьмегенлерини яшыра эдилер.

Сон̆ъ уфачыкъ бир бала апансыздан:

— Къырал чыплакъ да я!—деп къычыра.

Онын̆ъ бабасы:

— Вай, бакъсанъыз бу гунасыз бала не айта! Бала—баладыр эбет. О озь вазифеси ичюн эр вакъыт келише. Демек о догърусыны айта.

Сон̆ъ эр кес:

— Эм саи, къырал чыплакъ да!—деп башлайлар.

Сонъ уфачыкъ бир бала апансыздан: „Къырал чыплакъ да я!“—деп къычыра

Бутюн халкъ бирден:

— Къырал чыплакъ! Чыплакъ къырал!—деп къычыршалар.

Къырал тап бир тюрлю ола.

„Эр кеснинъ ахмакъ олмасы мумкюн шей дегиль,—деп тюшюне.—Демек, мени алдаткъанлар, эм мен керчектен де чыплакъым! Э, не япмалы—ёлума девам этеджектирим даа!“—дей.

Чыплакъ къырал озь балдахини алтында даа да къоморосланып адымлай, къыралнынъ пешинден кельген хызметчилер де олмагъан япынджанынъ олмагъан этеклерини тутып кетелер.

Сен, Къытайда бутюн эалининъ къытайлар олгъаныны ве императорларнынъ озю де къытай олгъаныны, эбет де, биледирсинъ.

Бу пек эски вакъытларда олгъан бир ал, ана асыл да шунынъ ичюн, бу шей унутылып кетмезден огюне оны икяе этмек истеймиз.

Къытай императорынынъ сарайындан даа дюльбер сарай дюньяда тапылмагъан. О къыйметли ве пек индже фарфордан япылгъан, фарфоры о къадар индже, онъа токъунмакъ биле хавфлы экен. Бу сарай аджайип дюльбер бир багъча ичинде экен; багъчада исе пек дюльбер чечеклер осе экенлер. Энъ дюльбер чечеклерге чанъчыкълар асылгъан. Ель эскенде чечеклер саллана, чанъчыкълар да чынъылдай экен. Бу чанъчыкълар не ичюн эди, билесизми? Чечеклер янындан кечкен эр кес оларгъа бакъсын деп асылгъан экен. Иште не къадар акъыллыджасына япкъанлар.

Багъча пек узанып кете, о къадар узана, багъчаджынынъ озю биле онынъ не ерде биткенини бильмей экен. Багъчадан чыкъкъанынънен чытырманлыкъ дагъгъа кирмек мумкюн экен. Бу дагъ тап мавы денъизнинъ ялысына бара экен. Денъиз устюне салынып тургъан пытакълар астындан буюк пароходлар ялдап кече экенлер. Мына бу дагъда, денъизнинъ тамам ялысында

бир бульбуль яшай экен. Бульбуль о къадар татлы йырлай экен, онынъ сесини динълеген факъир балыкъчы биле озь авыны унута экен.

Императорнынъ пайтахтына бутюн мемлекетлерден мусафирлер келе экенлер. Оларнынъ эписи чокъ аджайип сарайгъа ве дюльбер багъчагъа тааджип этип къала, лякин бульбульнинъ сесини эшиткенде: „Мына бу эписинден де яхшы“,—дей экенлер.

Эвлерине къайткъан сонъ о мусафирлер нелер корьгенлерини икяе эткенлер. Алимлер, Къытай императорынынъ пайтахтыны, онынъ сарайыны, багъчасыны тасвир эткенде аджайип бульбульни хатырламакъны ич бир вакъыт унутмай экенлер. Шаирлер, Къытай багъында, мавы денъиз ялысында яшагъан бу къанатлы йырджы акъкъында аджайип шиирлер тизгенлер.

Бу китаплар бутюн дюньягъа джайрай ве бойле къалын китаплардан бири Къытай императорынынъ тап озюне барып еткен. О озюнинъ алтын тахтында отура, китапны окъуй ве башыны саллай экен. Озюнинъ пайтахты не къадар аджайип олгъаны, сарайы ве багъчасы не къадар дюльбер олгъаны акъкъында окъумакъ онъа чокъ хош келе экен. Лякин китапнынъ сонъки саифесинде император шуларны окъуй: „Къытайда аджайип шей чокъ, лякин эписинден де аджайип олгъаны—бульбуль адында бир къушчыкътыр. Бу къушчыкъ император сарайы янындаки дагъда яшай. Бу къушнынъ сесини эшитмек ичюн эр кеске Къытайгъа бармаларыны тавсие этемиз“.

Император:

— Бу не демек ола?—деп тахтындан турып китапны къапата.—Бу насыл шей? Меним девле-

тимде, атта меним сарайым янында бойле аджайип къуш булунсын да, мен ич бир кере онынъ сесини эшитмейим? Ве мен буны башкъасынынъ язгъан китапларындан огренейим!

О озюнинъ баш министрини чагъырмаларыны эмир эте. Бу министр о къадар къомороспана экен, эгер де ондан ашагъы чинде олгъан бириси онъа сёз къатмагъа джесарет этсе, я да бир шей сораса, о бунъа къаршы: „пф!“ дей экен; амма бунынъ ич бир манасы ёкъ.

Император министрге:

— Бизде „бульбуль“ денильген аджайип бир къуш яшай экен. Мен буны алимлернинъ китабында окъудым,—дей.—Оны меним девлетимнинъ энъ аджайип шейи саялар. Ойле экен де сиз не ичюн бу къуш акъкъында ич бир шей айтмадынъыз?

Баш министр императоргъа баш эгип джевап бере:

— Император азретлери! Мен онынъ акъкъында ич бир шей биле эшитмедим. О ич бир вакъыт бу сарайгъа келип сизинъ узурынъызгъа чыкъмады.

Император:

— Онынъ менде олгъаныны бутюн дюнья биле, амма мен бильмейим,—дей.—Мен анъламам, не япсанъ яп, бугунь о къушны мында кетир ве меним огюмде йырлат!

Баш министр:

— Мен оны къыдырып тапарым, император азретлери,—дей.

Буны айтмакъ кучь дегиль эди. Я оны къайдан тапмалы?

Баш министр, мердивенлер бою джуре, лякин сарай халкъындан ич бир кимсе бу къуш акъ-

къында эшитмеген. Ве баш министр императорга келип, Къытайда бойле къуш ёкъ экенини ве ич бир вакъыт олмагъаныны айта.

— Император азретлери, бу китапларда язылгъан шейлерге сиз нафиле инанасыз; буларнынъ эписи уйдурмадыр...

Император:

— Ахмакълыгъынъа барма!—дей,—Мен бульбульни динълемек истейим. О бугунь сарайда олсун! Эгер де бу тайин олунгъан муддет ичинде мында олмаса, мен аштан сонъ сени ве бутюн министрлерни тутып табанларына сопа урдурырым,—дей.

Баш министр:

— Тзинг-пе!—дей ве кене де мердивенлер бою коридор ве заллар бою ашагъы-юкъары чапкъалай. Бутюн сарай халкъы да онынъ пешинден чапкъалайлар. Ич кимсе сопа ашамакъ истемей.

Мердивен устюнде олар бири-бирлерине раст келишкенде баш-токъушып: „Буль-буль не демек? Бульбульни не ерден тапмалы?“ деп сорайлар.

Бойледже олар бутюн сарайны доланып чыкъа ве энъ сонъу ашханагъа келелер. Ашханада кучюк бир къызчыкъ тарелкаларны сюртип отура. Баш министр бу къызчыкътан бульбульнинъ не ерде яшагъаныны сорай.

Къызчыкъ:

— Бульбульми?—деп сорай.—Эбет де, билем! О бизим дагъда о къадар да яхшы йырлай! Мен эр кунь хаста анама император столундан къалгъан ашны ташыйым. Биз тап денъиз ялысында яшаймыз. Анда дагъ чытырманлыкълары ичинде буюк къувушы ве пек яман сыкъ пытакълары

олгъан къарт бир терек бар. Иште мен бу терек янындан кечкенде, эр кере бульбульнинъ тюркюсини эшитем. Бу бульбуль о къадар татлы ве назик йырлай, юрегим де о къадар осе, санки дерсинъ мени анам опе!

Баш министр:

— Къызчыкъ,—дей,—эгер сен мени о бульбульге алып кетсенъ, мен санъа императорнынъ озь ашыны насыл ашагъаныны косьтеририм. Император бульбульни бу акъшам озюне чагърырды.

Эписи дагъгъа кетелер. Огде къызчыкъ, онынъ пешинден баш министр ве сарай халкъы кете. Эписинден артта сарай бонзасы (молласы) кете.

Кете-кете кетелер ве бирден сыгъыр монъреви эшителер.

Сарай халкъы:

— Ана иште мына бу бульбуль олса керек! Насыл гурь сеси бар!—дей.

Къызчыкъ:

— Бу бульбуль дегиль, сыгъыр монърей,—дей.—Бульбуль яшагъан терек даа узакъ.

Кене эписи ёлларына девам этелер.

Бирден батакълыкътаки бакъалар вакъылдап башлай.

Сарай бонзасы:

— Чокъ аджайип! Мына бакъ бу керчектен де бульбуль! О тамам бизим ибадет эвимиздеки кумюш чанъчыкълар киби сес чыкъара.

Къызчыкъ кене де:

— Ёкъ, бу къычыргъан бакъадыр,—дей.—Лякин чокъкъа бармай биз бульбульни де эшитирмиз.

Ве ниает, ешиль пытакълар арасындан чокъ аджайип сес эшитиле.

Къызчыкъ:

— Мына бу бульбульдир,—дей.—Динъленъиз! Ана иште о озю де корюне,—деп пытакъ устюнде отургъан кок тюсте кучюк къушчыкъны пармагъынен косьтере.

Баш министр:

— Пф!—дей.—Мешур бульбульни бойле корюмсиздир деп беллемей эдим. Бельки, о биз киби намлы сарай адамларыны корьгенде къоркъусындан озь тюсюни джойгъандыр,—дей.

Къызчыкъ:

— Бульбульчик!—деп къычыра.—Бизим император сенинъ йырларынъны эшитмек истей.

Бульбуль:

— Чокъ хошнутым!—деп татлы ве къычырып йырлай; о, бу ерде императорнынъ озю бар деп беллей.

Баш министр:

— Пф, пф!—дей.—Сизинъ сесинъиз император балдахинининъ устюндеки джам чанъчыкълар киби кескин ве отькюр. Сиз сарайда буюк итибар къазанырсыз.

Бульбуль:

— Даа йырлайыммы?—деп сорай.

Баш министр:

— Бульбуль эфенди! Император азретлери бугунь сизни сарайдаки тантаналы акъшамгъа чагъыра. Шубе этмейим, сиз озюнъизнинъ бу аджайип сесинъизнен император азретлерини чокъ севиндирирсиз,—дей.

Бульбуль:

— Меним йырларымы ешиль дагъда динълемек даа хоштыр,—дей.—Лякин эгер император арзы этсе, мен сизнен берабер севе-севе учып кетерим.

Сарайда эр кес чапкъалай, къапыларны патпут ачып-къапата, анда-мында орьсенлей, тантаналы акъшамгъа азырланалар. Фарфор диварлар ве джам поллар устюнде юзь бинълердже алтын фенерчиклернинъ ярыгъы акис эте. Коридорда да дюльбер чечеклер сыра-сыра къоюлгъанлар, оларгъа асылы чанъчыкълар да бу чапкъалав ве къалабалыкътан себеп о къадар чынъылдай, инсан сеси биле эшитильмей.

Иште акъшам ола. Буюк залнынъ ортасында император отура. Император тахтынынъ къаршысында алтын бир сырыкъ тикленип тура ве онынъ тёпесинде бульбуль отура. Сарай адам-

лары бир къалмай топланалар. Ашханада чалышкъан заваллы къызчыкъкъа къапыдан бакъып турмагъа изин берелер. Къызчыкъ бульбульни тапмагъа ярдым эткени ичюн, баш министр оны император ашчысы тайин эте. Эр кес кийинип-къушанып отура ве уфачыкъ къуштан козьлерини алмайлар. Ана император башыны саллай.

Бульбуль йырлап башлай. О, о къадар татлы ве о

къадар тесирли йырлай, тап императорнынъ козь яшлары янакъларыны устюнден тыгъырып кете. О вакъыт бульбуль даа тесирли, даа кескин сеснен йырлап башлай.

Бульбуль токътагъан сонъ, император озь алтын папучыны бульбульнинъ бойнуна асмакъ ичюн багъышлагъаныны бильдире. Лякин бульбуль тешеккюрини бильдирип, ред эте.

— Мен императорнынъ козь яшыны корьдим. Меним ичюн бундан даа буюк мукяфат ола билирми?—дей.

Ве кене онынъ татлы сеси янъгъырап кете.

Сарай къадынлары бир агъыздан:

— Вай, не къадар да аджайип, не къадар да

тесирли!—дейлер. Ве о куньден сонъ, олар бирисинен лаф этеджекте богъазымызда былкъылдасын деп агъызларына сув ала экенлер. Олар бу былкъылдавны бульбуль сесининъ дириль-дисине бенъзей деп беллей экенлер.

Бульбульни сарайда алып къала ве онъа айры бир ода берелер. Онъа куньде эки кере ве гедже бир кере кезмеге изин берелер. Лякин онынъ пешине йигирми хызметчи къоялар ве олардан эр бири бульбульнинъ аячыгъына багъ-лангъан йипек лентачыкъны тутып джуре экен. Айтмагъа келеми, бойле кезинтиден зевкъ ола-джакъмы энди!

Бутюн шеэр халкъы бу бульбуль акъкъында лаф эте ве ёлда эки таныш раст келишкенинен олардан бири: „буль“, дей, экинджиси де чар-чабик: „буль“, деп джевап бере ве не акъкъында айткъанларыны анълап терен кокюс кечире экенлер.

Тюкянджылардан он бир данеси озь балала-ларына бульбуль ады берелер, лякин бунъа бакъ-мадан балалардан ич бири энъ адий бир тюркю биле йырлап оламайлар.

Куньлерден бир кунь императоргъа Япониядан бир ящик ёллагъанлар; ящикни йипек материя-нен сарып устюне: „Бульбуль“, деп язгъанлар.

Император:

— Бу, бизим бульбуль акъкъында янъы бир китап олса керек,—деп тюшюне.

Ящикни ачалар, лякин онынъ ичинде китап дегиль де, зийнетли бир къутучыкъ бар экен. Къутучыкъ ичинде исе, япма бульбуль бар экен. О, керчектен бульбульге пек ошаса да, устю бир чокъ брильянтлар, якъутларнен, сапфирлер ве дигер къыйметли ташларнен орьтюли экен.

Къушчыкъны къургъанынен о, керчектен бульбульнинъ йырлагъан йырларындан бирини йырлай ве алтын-кумюшнен парылдагъан къуйручыгъыны саллап башлай экен. Къушчыкънынъ бойнуна байлангъан лента узерине: „Япон императорынынъ бульбули Къытай императорынынъ бульбулинен къыяс эткенде ич бир шей дегильдир“,—деген сёзлер язылы экен.

Эписи:

— Не къадар да аджайип шей!—дейлер ве бу къушны кетирген кишиге „сарайгъа бульбуль тапыджы“ чинини берелер.

Император:

— Шимди бу бульбуль бизим бульбульнен бирликте йырласынлар!—дей.

Лякин бундан бир шей чыкъмай: керчектен бульбуль эп янъы-янъы йырлар йырлай, амма япма бульбуль къайтара-къайтара айны бир йырны айта.

О вакъыт япма бульбульнинъ ялынъыз бир озюни йырлаталар. Онынъ йырыны да сарай халкъы керчектен бульбульнинъ йыры киби бегене, лякин янъы къуш не къадар да дюльбер экен, о бир тамам йылтырай ве парылдай экен.

О айны бир йырны отуз учь кере йырлай, эм асыл болдурмай.

Сарай адамлары оны бир даа севе-севе динълейджек экенлер амма, император керчектен бульбульнинъ де йырлаттырылмасыны эмир эте. Эр кес алтын сырыкъкъа айланып бакъалар, лякин анда бульбуль ёкъ экен. Я о къайда?..

Бульбульнинъ ачыкъ пенджереден учып кеткенини ве озюнинъ ешиль дагъына къайткъаныны кимсе эслемеген.

Император:

— Я бу да не демек ола?—дей ве сарай адамлары бульбульни сёге, онъа мераметсиз айван дейлер.

Сарай адамлары:

— Эр алда энъ яхшы къуш бизде къалды!—дейлер. Сонъ япма къушкъа озюнинъ бильген тек бир йырыны отуз дёртюнджи кере йырламакъ керек ола.

„Сарайгъа бульбуль тапыджы“ адам озь къушуны макътай ве керчектен бульбульден бу бинъ къат яхшы деп къандыра.

О:

— Коресизми, император азретлери ве сиз, мераметли эфендилер, керчектен бульбульнинъ насыл йыр йырлайджагъыны бир аякъ эвель бильмек мумкюн дегиль, япма бульбульде исе эвельден белли. Бу къушны дагъытып биле бакъмакъ ве насыл къурулгъаныны огренмек мумкюн: бутюн винтчиклери, копчеклери, пружиналары насыл ерлешкенини корьмек мумкюн,—дей.

Сарай адамлары:

— Эбет, эбет, биз де шай беллеймиз,—дейлер. Император да келеджек базар куню бу къушнынъ халкъкъа косьтерильмесини эмир эте.

— Барсын оны халкъ да динълесин!—дей.

Халкъ динълей, эм о къадар ошланалар, санки арув къокъулы чай ичкенлер дерсинъ—къытайлар чайны пек севгенлерини сиз билесиздир, эбет.

Халкъ бир агъыздан: „О!“ деп ишарет пармакъларыны юкъары котере ве башларыны салайлар. Лякин акъикъий бульбульнинъ йырыны эшиткен факъир балыкъчылар:

— Бунынъ сеси осал дегиль, эм озю де керчек бульбуль киби йырлай, амма онъа кене де

бенъземей. Бир шей етишмей, лякин не етишмегенини биз озюмиз де бильмеймиз,—дейлер.

Чокъкъа бармай император бир указ чыкъара. Бу указда керчектен бульбульнинъ Къытай девлетинден къувулгъаны бильдириле.

Бу вакъытта япма бульбуль де император тёшегининъ янында йипек ястыкъ узеринде ята экен. Онъа берильген бахшышларнынъ эписи онынъ янында тура, бойнунда да императорнынъ алтын папучы асылы экен. Япма бульбульге айры ад бериле, онъа: „императорнынъ геджелик столунынъ сол тарафындан бириндже йырджы“,—дейлер. Чюнки император озь юреги булунгъан тарафны муим сая, юрек исе Къытай императорында биле сол тарафта булуна экен.

Алимлер бу япма бульбуль акъкъында тамам йигирми беш дане китап язалар; бу китаплар бир такъым акъылгъа сыгъмагъан ве анълашылмагъан къытай сёзлеринен толу экен. Лякин сарай адамлары бу китапларнынъ эписини окъугъанларыны ве анда язылгъан эр шейни анълагъанларыны айталар,—ёкъса оларны ахмакъ саяджакъ ве табанларына сопа ураджакълар коресин.

Шай этип бутюн бир йыл кече. Императорнынъ озю, бутюн сарай, атта бутюн халкъ япма бульбульнинъ йырындаки эр нотаны эзберден биле экенлер. Бундан себеп де онынъ тюркюсини даа зияде бегене экенлер. Шимди энди олар бульбульнен берабер йырлай экенлер. Сокъакъ балалары: „Ци-ци-ци! Клюк-клюк-клюк!“ деп йырлай экенлер. Эм атта императорнынъ озю биле кимерде бир: „Ци-ци-ци! Клюк-клюк-клюк!“—деп йырлай экен.

Мына бир кунь акъшам япма къуш императорнынъ къаршысында йырлай, о да оны тёше-

гинде ятып динълей экен. Бирден къушнынъ ичинде бир шей пышылдай, дирильдей, копчечиклер чалт-чалт айлана ве йыр токътай.

Император атылып тура ве баш экимни чагъырта. Лякин о не япа биледжек эди? О ялынъыз тири адамларны бакъмагъа биле коресинъ. О вакъыт саатчини чагъырталар. Саатчи къушнынъ ичини ача, эппейи вакъыткъа къадар бир чокъ копчеклерини бакъа, насылдыр винтчикклерни сыкъа. Сонъ о:—къуш йырлар, лякин пек сакът олмакъ керек, онынъ копчеклериндеки тишлери ашалгъан, янъысыны да къоймакъ мумкюн дегиль, дей.

Император янъы бир указ чыкъара; бу указда „Императорнынъ геджелик столунынъ сол тарафындан биринджи йырджыны“ йылда бир кере ве эм де чокъкъа дегиль, аз бир муддетке къурмакъ мумкюн олгъаны бильдириле.

Бойледже беш йыл даа кече. Куньлерден бир кунь император хасталана. Бутюн экимлер онынъ мытлакъа оледжегини айталар. Сарай адамлары ве министрлер янъы императорны тахыткъа чыкъармагъа азырлана экенлер; халкъ да ёлгъа топлана ве баш министрден: эски императорнынъ алы насыл олгъаныны сорай экенлер.

Баш министр де:

— Пф!—деп джевап бере ве башыны саллай экен. Чырайы агъаргъан ве сувугъан гъарип император озюнинъ зийнетлер ичине комюльген тёшегинде ята экен. Сарай адамлары оны артыкъ ольди деп сая ве эр бири янъы императоргъа боюн эгмеге ашыкъа экенлер. Хызметкярлар сарай ичинде ашагъы-юкъары чапып кезе ве сонъ хаберлерни огрене, къадын-къызлар исе чай ичип, ошек айтып вакъыт кечире экенлер.

Джурьгенде сес чыкъмасын ве орталыкъ чымчырт олсун деп бутюн зал ве коридорларгъа макъатлар тёшельген.

Лякин алтын пуськюлли къадифе балдахин алтындаки тёшекте къыбырдамай яткъан эски император даа ольмеген экен. Ачыкъ пенджереден парлакъ ай императорґъа ве онынъ янында йипек ястыкъ устюнде яткъан япма бульбульге бакъа экен.

Завалльı император арув нефес алып оламай, эм онъа озь коксю устюнде бириси басып отургъан киби келе экен. О козьлерини ача ве коксю устюнде олюм отургъаныны коре. О башына императорнынъ таджыны кийген, бир къолуна императорнынъ къылычыны, дигер къолунда да онынъ байрагъыны тута экен. Этрафта исе, къадифе балдахининининъ эр къатмери арасындан худжур башлар корюнип тура экенлер; олардан базылары пек чиркин ве ачувлы, дигерлери дюльбер ве мераметли экенлер. Лякин ачувлы сойлары чокъ экен. Булар императорнынъ япкъан яхшы ве яман ишлери экенлер. Олар императорґъа бакъа ве бир шейлер айта экенлер.

Ачувлы башлардан бири:

— Бу сенинъ хатырынъдамы?—деп фысылдай.

Дигери бири:

— Я буны билесинъми?—деп фысылдай. Сонъ о башлар, императорнынъ фена ишлери акъкъында о къадар чокъ ишлер айталар тап онынъ манълайындан сувукъ тер тёкюле.

Император:

— Мен оны унуттым,—дей.—Амма буны ич де бильмейим,—дей. Сонъ о бар къуветинен:

— Музыка кетиринъиз! Музыка!—деп къычыра.—Балабан къытай давулыны къакъынъыз!

Мен бу башларнынъ айткъанларыны динълемек истемейим!—дей.

Лякин башлар токътамай сёйлене, олюм исе оларнынъ эр сёзюне къытайлылар киби баш саллай.

Император:

— Музыка кетиринъиз! Музыка!—деп къычыра.—Ич олмагъанда сен йырла, меним севимли къушчыгъым! Мен сени зийнет ве алтын ичине богъдым, мен сенинъ бойнунъа озь алтын папучымы астым; йырла козюм, йырла!—дей.

Лякин къуш йырламай: чюнки оны къурмагъа адам ёкъ; къурулмагъандже о йырламай да я. Олюм исе озюнинъ ири ве ичке оюлып кеткен козьлерини императордан алмай.

Апансыздан азбарда пек аджайип бир йыр эшитиле: Бу керчектен бульбуль экен. О, императорнынъ хаста олгъаныны эшиткен ве оны эглендирмек, гонълюни алмакъ ичюн кельген. О йырлагъан сайын колеткелер гъайып ола ве императорнынъ юрегиндеки къаны ойнап башлай. Олюмнинъ озю бульбульге шашып къалып:

— Йырла, даа йырла, бульбульчигим!—дей.

Бульбуль:

— Мен йырласам, сен императорнынъ къыйметли къылычыны къайтарып берирсинъми?—деп сорай.—Байракъны ве таджыны да берирсинъми?

Сонъ олюм буларны императоргъа бирер-бирер къайтарып бере, бульбуль де эп йырлап алып тура. Иште о, чечек ачкъан къавал-агъачны къокъулы, беяз гуллерни ве къабирлер узериндеки тазе отларны, ольген догъмушлары ичюн агълагъан джанлы инсанларнынъ козь яшларынен суварылгъаныны айтып йырлай...

Бу ерде олюм мезарлыкъкъа къайтмагъа о

къадар авес эте, о беяз, сувукъ тумангъа сарылып пенджереден чыкъып кете.

Император:

— Сагъ ол, севимли къушчыкъ!—дей.—Бир заманлар мен сени озь девлетимден къувгъан эдим; шимди исе сен озь йырынънен меним тёшегим башындаки къоркъунч кольгелерни, атта олюмни биле къачырдынъ! Бунынъ ичюн санъа насыл мукяфат берейим?— дей.

Бульбуль:

— Сен мени омрюм бою мукяфатладынъ. Мен сенинъ огюнъде ильк кере йырлагъанда, сенинъ козьлеринъде козь яшы корьген эдим. Мен буны ич бир вакъыт унутмам. Козь яшы—йырджы ичюн энъ къыйметли мукяфаттыр,—дей.

Сонъ о кене йырлап башлай. Император исе сагълам, къатты юкъугъа дала.

Император уянгъанда кунеш артыкъ пенджереден бакъа экен. Императорнынъ сарай адамларындан ве министрлеринден ич бири оны келип бакъмай экенлер. Эр кес император ольди деп беллей экен. Ялынъыз бир бульбуль пенджереде отура ве йырлай экен.

Император:

— Сен эбедий оларакъ мында къал!—дей.—Сен озюнъ истеген вакъытта йырларсынъ. Япма къушны исе, мен парча-кесек этерим.

Бульбуль:

— Ёкъ,—дей.—Элинден кельгени къадар о къуш санъа хызмет этти. Оны озюнъде къалдыр. Мен сарайда яшап оламайым. Мен озюм истегенде санъа учып келирим ве санъа бахытлылар акъкъында, бахытсызлар акъкъында, эйилик ве феналыкъ акъкъында, къыскъасы сенинъ этра-

Апансыздан азбарда пек аджайип бир йыр эшитиле.

фынъда олгъан, лякин сенинъ коремеген шейлеринъ акъкъында йырларым. Кучюк бульбуль эр ерде уча, о эм факъир балыкъчынынъ эв сачагъы астына, эм зенгиннинъ эви янына учып келе, нелер олгъаныны коре. Мен санъа келир йырларым, лякин сен ваад эт...

Император.

— Не истесенъ, ваад этем!—деп къычыра ве ериндеи тура. О озюнинъ урбаларыны кийип, алтындан япылгъан агъыр къылычыны коксюне сыкъа.

Бульбуль:

— Сенде кучюк къушчыкъ олгъаныны ве о эр шей акъкъында санъа йырлагъаныны кимсеге айтмайджагъынъа сёз бер. О вакъыт иш даа яхшы кетер,—деп учып кете.

Бу арада сарай адамлары ольген императорны бакъмакъ ичюн келелер, лякин босагъада къата къалалар. Император сагъ-селямет оларнынъ къаршысында тура. Ве о адамларгъа:

— Селямалейкум!—дей.

ОЗЮ УЧКЪАН САНДЫКЪ

Бир заманда бир базиргян яшагъан. Бу базиргян бутюн бир сокъакъны ве атта онъа къошма оларакъ бир де аралыкъны кумюш паралар-нен тёшеп чыкъаджакъ къадарда зенгин олгъан. Эбет де, о бойле ахмакълыкъ япмагъан—параны къулланмагъа бильген ве эгер бир капик масраф этсе, ондан мытлакъа бир рубле къазангъан. Мына базиргян насыл экен.

Базиргян йыл-йылдан эп зенгинлеше, вакъыт кельген сонъ о къартая ве оле.

Онынъ бутюн паралары огълуна къала.

Огълу исе бабасына ич де бенъземеген. О джебинде алтын шыкъырдысы эшиткенине, зенгин баллар ве маскарадлар япа башлай; кягъыт паралардан сазагъан япып учура, алтын онлукъларны исе озенге таш ерине атып, сув устюнде тёгереклер пейда олгъаныны сейир этип эглене. Эбет де, бу йигитнинъ паралары сув киби акъып кете ве сонъ-сонъуна онда бутюн асабалыкътан ялынъыз дёрт бакъыр акъча, эски халат ве бир чифт туфля къала.

Эвельден бу яшнынъ япкъан балларында ойнап кезген, онынъ софрасы башында чокъ керелер кейф чаткъан адамлар, шимди базиргян огълуны танымакъ биле истемейлер. Олар атта онынънен берабер ёлгъа чыкъмагъа утаналар, чюнки базиргян огълунынъ эски халатындан

башкъа киймеге урбасы да олмай. Лякин онынъ эвельки достларындан бири мераметли экен. О, базиргян огълуна буюк бир сандыкъ ве бир де мектюп ёллай. Мектюпте ялынъыз бир сёз ола: „Джыйышын".

Бу пек яхшы бир кенъеш. Лякин не япмалы—базиргян огълунда джыйышынмагъа шей ёкъ. Чокъ тюшюнмей сандыкъкъа озю кире къоя. Сандыкъ ойле адий сандыкъ дегиль экен. Онынъ къапагъыны учь кере къакъсанъ—сандыкъ авагъа учып кете экен. Базиргян огълу шай да япа. О сандыкъ къапагъына учь кере къакъа ве козь юмып-ачкъангъа къадар сандыкъ юксеклерге авелене, тап булутлар арасына кирип учып кете. Ялынъыз сандыкънынъ тюбю чытырдай экен.

Базиргян огълу къоркъа. „Я барып да сандыкъ куль-парча олса? О вакъыт мени тапсанъ ал",—деп тюшюне.

Сандыкъ булутлар арасында бир чокъ заман учкъан сонъ, бир ерге барып тюше. Базиргян огълу къапакъны ача, сандыкъ ичинден чыкъып этрафына бакъына. О озюнинъ дагъ этегинде булунгъаныны анълай, тереклер арасындан бир тюрк шеэрини коре.

О вакъыт базиргян огълу сандыкънынъ устюни къуру япракъларнен орьтип шеэрге джоней. Бу шеэрде о, халат кийип озюни сыкъмай джуре биле, чюнки Тюркиеде эр кес халат кийип джуре коресин.

Базиргян огълу шеэр бою кете ве буюк бир сарайгъа раст келе; бу сарайнынъ пенджерелери ерден чокъ юксекте, тап сачакъ астында. Базиргян огълу токътап бакъа ве тааджип эте. „Бу не аджайип сарай?“ дей. Бу арада ёлдан бир къарт кече. Базиргян огълу онъа:

— Айтсанъыз, бу насыл сарай ола я? Эм не ичюн онынъ пенджерелери ойле юксек?—деп сорай.

Къарт:

— Мында принцесса яшай. Бир вакъытлар онъа: сен киевден бахытсызлыкъ корерсинъ, дегенлер. Иште бунынъ ичюн онъа кимсени ёлламайлар. Оны афтада ялынъыз бир кере, къырал ве онынъ къарысы принцессаны бакъмагъа кельгенде корьмек мумкюн ола,—дей.

Базиргян огълу:

— Сагъ олунъыз!—дей ве текрар дагъгъа бара, озь сандыгъы ичине кире ве къапагъыны учь кере къакъа. Сандыкъ учып кете ве козь ачып-юмгъанджек базиргян огълу къырал сарайынынъ тёпесине барып къона. Сарай тёпесинден о принцесса одасынынъ пенджересине саркъып тюше де ичери кире.

Бу вакъыт принцесса диван устюнде юкълай экен. Принцесса о къадар дюльбер экен, базиргян огълу даяналмай оны опе. Принцесса уяна ве пек яман къоркъа. Лякин базиргян огълу:

— Мен тюрк алласым, дос-догъру коктен учып мусафир кельдим,—дей. Принцесса онъа инана.

Олар ян-янаша отуралар, базиргян огълу принцессагъа масал айтмагъа башлай.

Принцесса масалларны пек бегене, базиргян огълу да принцессаны пек бегене. Чокъ тюшюнип турмай, о принцессаны озюне апай этип алмакъ истегенини айта, принцесса да къайыл ола.

Принцесса:

— Амма сен манъа джума эртеси куню учып кельмек керексинъ,—дей.—О куню манъа къырал бабам ве анам келирлер. Мен тюрк алласына къоджагъа чыкъаджагъыма олар чокъ севинирлер, лякин сен оларгъа чокъ меракълы масаллар айтмагъа талап эт; олар масалны пек севелер. Анам маналы ве джиддий масалларны, бабам исе чокъ кульмек мумкюн олгъан зевкълы масалларны севе,—дей.

Базиргян огълу:

— Джума эртеси куню мытлакъа учып келир ве бильген энъ меракълы масалларымны айтырым. Иште бу—меним нышан бахшышым олур,—дей.

Шай этип олар айырылышалар. Сагълыкълашкъанда принцесса онъа алтын сувлу къыйметли бир къылыч багъышлай. Бу тамам керек вакъытта япылгъан бир бахшыш эди, чюнки базиргян огълунда, бизим бильгенимиз киби, бир капик биле ёкъ эди.

О чар-чабик шеэрге учып кете ве озюне янъы халат сатып ала, дагъгъа къайтып келе де масал тюшюне башлай. Бу масалны джума эртеси кунюне тюшюнип чыкъармакъ керек эди, амма

масалны тюшюнип чыкъармакъ, белленильгени киби, ойле къолай иш дегильдир.

Иште масал артыкъ азыр ола. Джума эртеси куню келе.

Къырал, онынъ къадыны ве бутюн сарай адамлары принцессагъа мусафир келелер. Базиргян

огълуны итибар ве сайгъынен къабул этип алалар.

Чай ичкен сонъ къыралнынъ къадыны:

— Айды, энди бизге масал айтынъыз. Лякин, риджа этем, маналы ве джиддий олсун,—дей.

Къырал да:

— Ве эм де кульмек мумкюн олсун,—деп къоша.

Базиргян огълу:

— Яхшы,—дей ве шу масалны айта:

„Бир заманда бир къуту серник яшай экен. Сернiклер озьлерининъ юксек несильден кельгенлерине пек кибирлене экенлер. Тюшюн де бакъынъыз—олар дагъда оскен энъ юксек терактен—чамдан ясалгъанлар.

„Куньлерден бир кунь серниклер ашханадаки рафта насатнен эски чоюн къазан арасында тура ве озьлеринынъ балалыкълары акъкъында къомшуларына икяе эте экенлер.

— „Эбет, биз даа ешиль пытачыкълар алында олгъанда, чокъ яхшы яшай эдик. Эр саба ве эр акъшам биз брильянт чай—чыкъ данелери иче эдик. Бутюн кунь кунеш бизни ысыта ве къушлар бизге масал айта эдилер. Биз зенгин къорантадан олгъанымызны пек яхшы анълай эдик: япракълы теректлер ялынъыз язда кийимли олалар, амма бизим къорантамыз ойле зенгин эди, о эм язда, эм де къышта ешиль урба кие биле эди. Иште бир кунь одунджылар кельдилер ве эр шей бам-башкъа олды. О куньден башлап бизим къорантамыз тараф-тараф дагъылды. Бизим бабамыз-терек кевдеси пек буюк гемиде энъ баш мачта (геми диреги) олды. Эгер истесе, бу геми бутюн дюньяны айланып чыкъа биле эди. Пытакълар да бир чокъ муим ишлерге кеттилёр. Бизге де адий халкъ ичюн серник хызмети корьмек сырасы тюшти. Мына биз, ойле белли эфендилер, насыл этип бу ашханагъа келип тюштик.

Серниклернинъ янында тургъан къазан сёзге башлап:„—Амма меним талийим бам-башкъа,—дей. —Мен дюньягъа кельгенден берли мени токътамадан темизлейлер, къыралар ве атеш устюне къоялар. Мен муим иш япам ве догърусыны айтаджакъ олсакъ, эвде бириндже ерни тутам. Мен ёрулмадан чалышам ве меним ичюн бирден-бир эглендже—аштан сонъ мени темизлеп рафкъа къойгъандан сонъ мына бойле отурып аркъадашларымнен лаф этмектир. Бизлер мында ашханада булунгъанлар кезмекни севмегенлерденмиз; ялынъыз къопкъа кимерде бир азбаргъа

барып келе. Шеэрде олгъан янъылыкъларны бизге зембиль кетире; чюнки о сыкъ-сыкъ базаргъа бара. Лякин о къырал чиновниклерни ойле яманлай-ойле яманлай оны динълемекнинъ чареси ёкъ. Кечкен кунь о икяе эте башлагъанда эски бардакъ о къадар къоркъты, тап рафтан йыкъылып парча-кесек олды. Бош-богъазлыкъ мына бакъынъыз недай алларгъа къалдыра биле!

„О ерде булунгъан насат ачувнен:—Эй, къарт, сен озюнъ бош-богъазлыкъ эте башладынъ!.,—деп чакъмакъташкъа ойле бир ура, тап учкъун чыкъа.—Айдынъыз, шенъленейик, бу даа яхшы олур!—дей.

Серниклер:„—Ёкъ, бизден ангимиз даа эмиетли олгъанымыз акъкъында къонушайыкъ,—дейлер.

„Чёльмек-чанакъ сёзге киришип:—Мен озь акъкъымда айтмагъа севмейим,—дей.—Лякин эр алда мен озь омрюмден сизге бир-эки шейлер айтайым. Бу эр кеске таныш, эм белли шейлердир; бойле белли олгъан шейлер эр кеснинъ хошуна кете. Ана ойле олгъанда, мени динъленъиз. Тувгъан денъиз ялысында, бик агъачларнынъ талдасында...

— „Чокъ аджайип башлангъыч!—деп тарелкалар сёзге киришелер.—Мына бу тамам бизим кейфимизге ярагъан шей.

„Чёльмек-чанакъ сёзге девам этип дей:—Анда раат бир къорантада мен озь балалыкъ деврими кечирдим. Бизим эвимиздеки стол ве скемлелер темизликтен парылдай эдилер, пол эр даим джувула, пенджере перделери де эр эки афтада бир денъиштириле эди.

„Пол щёткасы:—Сиз не къадар меракълы икяе этесиз,—дей.—Сизинъ къадын олгъанынъыз бир кереден дуюла, сиз эв темизлигини пек севесиз.

„Къопкъа:—Эбет, эбет,—деп севингенинден тап секире ве ичиндеки сув чайпалып пол устюне сепиле.

„Чёльмек-чанакъ озь икяесине девам эте ве онынъ сонъу да башы киби меракълы ола.

„О икяесини битирген сонъ тарелкалар севингенлериндеи чынъылдайлар, пол щёткасы да ящиктен магъдонос япракълары ала ве ондан чембер орип чанакъкъа кечире. Эр кеснинъ бунъа сукъланаджагъыны о биле, эм онъа керек олгъаны да бу эди я; айны заманда о шойле тюшюне: „Эгер мен чанакъны бугунь мукяфатласам, ярын о мени мукяфатлар".

„Маша:—Айдынъыз, энди ойнайыкъ!—деп секкирмеге башлай. Маша аякъларындан де бирини, де о бирини о къадар юксек котере, скемле устюндеки орьтю кулькюсиндеп тап патлап кете.

„Маша:—Бизге де чембер берерлерми?—деп сорай ве шу ерде онъа да магъдоностан ясап чембер кечирелер.

„Серниклер:—Вай не къадар къабалыкъ!—дейлер.

„— Шимди невбет артыкъ самоварнынъ эди. О йырламагъа борджлу эди. Лякин самовар ялынъыз ичинде сув къайнап башлагъанда йырлагъаныны айта. Эбет де, бу догърудан-догъру баш кутюв эди: о къоморослана эди—чюнки о господа столу устюнде йырлап алышкъан коресинъ.

„Пенджере ичинде эски бир къаз къанаты ята эди. Бу къанатнен хызметчи къыз мектюп яза тургъан эди. Къанатта козьге чарпаджакъ киби меракълы ич бир шей ёкъ эди. О ялынъыз мерекепке булангъан эди. Лякин къанатнынъ гъурурлангъан шейи де анджакъ бу эди я.

„Къанат:—Э, не япмалы, самовар истемесе

йырламасын—дей. Пенджере ичиндеки къафесте бульбуль бар, йырласын. О эбет, о ойле алим дегиль амма, зарары ёкъ, биз динълермиз.

„Самоварнынъ эмджесининъ огълу бакъыр чайник сёзге киришип: — Эй эфендилер, сиз не дейсиз шу? Ойле тыштан кельме бельгисиз бир къушны динълемек бизге асыл да якъышмай—дей. Бойле патриотлыкъ оламы? Эм зембильге айланып: Ич олмаса сиз акъыл беринъиз, ханым!—дей.

„Зембиль: —Ах, мен ачувымдан патлайджакъ къараргъа кельдим, — дей. — Буларнынъ эписи мени не къадар да ачувландыра! Акъшамларны бойле кечирмек оламы? Бир де бир оюн тюшюнип чыкъаргъан олсанъ, даа яхшы олур ве мен де баре низамны козетир эдим.

„Эписи бирден:—Эбет-эбет, айдынъыз ойнайыкъ!—дештилер.

„Бирден къапы ачыла ве ичери хызметчи къадын кире. Бу вакъыт эписи тым-тырыш отура, санки ич бир шей олмагъан киби сес чыкъармайлар.

„Хызметчи къадын серникни ала, къутусына окъалап черте. Серник чыртылдай алевлене ве яна башлай.

„—Ана энди бу эвде энъ биринджи, энъ муими ким олгъаныны эр кес коре! Бакъынъыз, биз насыл йылтыраймыз! Насыл ярыкъ янамыз!—деп къычыра.

„Эм ойле де янып бите".

Къыралнынъ къадыны:

— Не къадар зевкълы масал!—дей.—Мен тап озюм ашханагъа баргъан къадар олдым. Эбет, сен бизим къызымызгъа ляйыкъсынъ!—дей.

Къырал:

— Эбет,—дей.—Базар эртеси куню кель, биз той япармыз.

Шимди олар энди базиргян огълуна „сен“ дей эдилер, чюнки о чокъкъа бармай къырал сарайында оларнынъ озь адамы оладжакъ эди.

Той арфесинде, базар куню акъшам, шеэрде иллюминация якъалар. Бутюн ёллар ичине пряник ве конфетлер сепелер. Балалар оларны къапкъачлап ала, „урра“ деп къычыра, агъызларына пармакъларыны къойып сызгъыралар.

Базиргян огълу: „Манъа да бир шейлер япмакъ керек“, деп тюшюне. Ве бир чокъ ракета ве патлавучлар сатын алып сандыгъына толдура, авагъа котериле.

Патлавучлар ве ракеталар—Пиф! паф! этип патлай, пш-пш! этип пышылдай. Ешиль ве къырмызы учкъунлар бутюн кок бою джайрай ве бу атеш ягъмуры ичинде шеэр тёпесинде сандыкъ учып кезе.

Бутюн тюрклер шашкъанларындан о къадар секире экенлер, аякъларындаки папучлар тап башлары устюнден атылып кете экен. Олар бойле аджайип муджизе ич де корьмеген экенлер. Принцессанынъ нышанлысы керчектен де тюрк алласы олгъанына олар артыкъ инангъанлар.

Базиргян огълу бутюн патлавучларны патлаткъан ве ракеталарны якъып битирген сонъ дагъгъа къайтып келе. О сандыкъны сакълай ве: „шеэрдеки тюрклер меним акъкъымда нелер айта экенлер“, деп динълемеге кете.

Шеэрде исе хабер керчектен де чокъ эди. Эр кес озь бильгени киби икяе эте.

Олардан бири:

— Мен тюрк алласынынъ озюни корьдим.

Къыралнынъ къадыны:—Не къадар зевкълы масал!—дей.

Онынъ козьлери йылдыз киби парылдай, сакъалы да денъиз копюги киби узана,—дей.

Экинджи бири:

— О, атеш арабада чаптырып кете эди. Онынъ атештен япынджасы ельпирей, япынджасынынъ бурюшиклери арасындан бинълердже тюрк меляикелери бакъып тура эдилер,—дей.

Ана шай этип базиргян огълу озю акъкъында пек чокъ аджайип хаберлер эшите.

О дагъгъа тап саба къайтып келе, сандыгъына отурып, сарайгъа учып кетмек ве анда оны беклегенлерге бармакъ истей. О сандыгъыны сакълагъан ерге келе. Бакъа—сандыкъ ёкъ.

Я о къайда?

Сандыкъ янгъан. Мегер дюн акъшам о сандыкъкъа минип ракета аткъанда бир къач учкъун сандыкъкъа тюше. Ве базиргян огълу шеэрде кезген вакъытта сандыкъ бир тамам янып кете. Сандыкъ олгъан ерде ялынъыз бир авуч куль къала. Мына бунынъчюн базиргян огълу озь тоюна барамай.

Принцесса бутюн кунь сарай тёпесинде отурып, козьлерини кокке тикип беклеп тура; о тюрк алласыны беклей. Лякин о кельмей. Бельким, оны о аля даа беклейдир.

Базиргян огълу исе, шеэр-шеэрден, кой-койден джурип масал айтып кезе. Лякин онынъ масаллары анав серник акъкъындаки ильк масалы киби ойле зевкълы дегиллер.

HACAT

Ёл бою тарс-турс этип бир солдат кете экен. Аркъасында чантасы, белинде къылычы асылы. Тарс-турс кете. О дженктен къайта, эвине кете. Ёлда апансыздан джадыгъа раст келе. Джады пек къарт ве титис экен. Онынъ аст дудагъы коксюне къадар саркъып тура экен.

Джады:

— Мераба, солдат,—дей.—Не къадар да буюк чантанъ ве яхшы къылычынъ бар! Ашкъ олсун солдаткъа! Сенинъ эр шейинъ яхшы, амма джебинъде бир капичигинъ я бардыр да, я ёкъ. Истейсинъми, мен санъа чокъ пара берейим?

Солдат дей:

— Парадан делилер ред этер! Сагъ ол, къарт джады, къана,—деп джебини тута.

Джады:

— Э, токъта, ашыкъма!—дей.—Анавы балабан терекни коресинъми? Онынъ ичи бош. Чыкъ о терекке; онынъ тёпесинде къувушы бар. Бу къувушкъа кир, тюбюне тюш. Мен сенинъ белинъни йипнен багъларым ве къычыргъанынънен сени тартып чыкъарырым.

Солдат:

— Я мен къувушта не япаджагъым?—деп сорай.

Джады дей:

— Пара тападжакъсынъ. Бу ойле саде терек дегиль. Сен онынъ тюбюне тюшкенинънен, анда

узун ер асты ёлу корерсинъ. Анда пек ярыкъ, гедже-куньдюз юзьлердже лампа янып тура. Ёлдан сапмай ер астындан кет. Сонъуна кельгенде, сенинъ къаршынъда учь къапы пейда олур. Эр къапыда анахтар корерсинъ. Оны айландыр, къапы ачылыр.

„Бириндже одада буюк бир сандыкъ устюнде бир копек отура. Онынъ козьлери тепси къадардыр, лякин сен къоркъма! Мен санъа озюминъ мавы чильтер оглюгими беририм; сен оны пол устюне джай, ве иркильмей копекке япыш. Туткъанынънен оны оглюк устюне къой. Бундан сонъ сандыкъны ач ве истегенинъ къадар пара ал. Лякин бу сандыкъта ялынъыз бакъыр паралар бар. Эгер сен кумюш пара истесенъ, экинджи одагъа бар. Анда да сандыкъ бардыр. Бу сандыкъ устюнде де копек отура. Онынъ козьлери дегирмен копчеклери кибидир. Амма сен къоркъма—оны тут ве оглюк устюне къой, сонъ истегенинъ къадар кумюш пара ал. Эгер де сен алтын алмакъ истесенъ, учюнджи одагъа кет. Бу ода ортасында, тёпесине къадар алтын толу сандыкъ тура. Бу сандыкъны энъ буюк копек къорчалай. Онынъ эр бир козю бир къуббе къадар. Эгер сен оны оглюк устюне къоя бильсенъ—сенинъ бахтынъ: копек санъа тиймез. О вакъыт сен истегенинъ къадар алтын ал!“

Солдат:

— Лафынъызнынъ алайы яхшы. Лякин бунынъ ичюн мен санъа не береджегим? Санъа да бир шейлер бермек керектир даа,—дей.

Джады дей:

— Мен сенден бир-ша алмам! Меним буюк анам сонъки сефер анда баргъанда, озь наса-

тыны унутып къалдыргъан, ана сен шу насатны алып келирсинъ.

Солдат:

— Айды, шай олса яхшы. Багъла йипни!—дей.

Джады:

— Азыр! Ма санъа меним оглюгим,—дей.

Солдат терекке тырмаша. Къувушны тапа ве ичери саркъа. Асткъа тюше. Эр шей тамам джадынынъ дегени киби: солдатнынъ огюнде ер асты ёлу бар. Бу ёлда куньдюз киби ярыкъ—юзьлердже лампалар яна.

Солдат бу ёл бою кете. Кете-кете тап сонъуна бара. Бакъса—артыкъ ёл ёкъ. Огюнде учь къапыгъа раст келе. Къапыларда да анахтарлар тюртип тура. Солдат бириндже къапыны ача, ичери кире. Ода ортасында бир сандыкъ тура, онынъ устюнде копек отура. Копекнинъ козьлери тепси киби. О солдаткъа бакъа ве козьлерини о якъ-бу якъ фырландыра.

— Амма да дев анджа эй!—деп копекке япыша ве козь ачып-юмгъанджек оны оглюк устюне къоя. Копек артыкъ ювашлана, солдат да сандыкъны ача ве пара ала башлай. Джеблерини бакъыр парагъа толдура, сандыкъны къапата, копекни алып къоя ве озю экинджи одагъа кете.

Джады догърусыны айткъан—бу одада сандыкъ устюнде копек отура. Онынъ козьлери тап дегирмен копчеклери къадар.

— Козьлеринъни неге акъыйтып къалдынъ?—дей солдат,—Мукъайт ол, патлап чыкъмасынлар!—деп копекке япыша, оны алып джадынынъ оглюги устюне къоя ве сандыкъны ача. Сандыкънынъ ичи рыкъма-рыкъ кумюш пара толу. Солдат джеплериндеки бакъыр параларыны чыкъарып ташлай да, эм джеплерини, эм де чан-

тасыны кумюш паранен толдура. Бундан сонъ о учюнджи одагъа бара. Киргенинен шашып къала. Не къадар аджайип шейлер! Ода ортасында бир алтын сандыкъ тура, сандыкъ устюнде де керчектен бир дев отура. Козьлери къуббе киби. Олар энъ чалт кеткен файтон копчеклери киби айланалар.

Солдат:

— Селям!—дей, санки генерал огюнде тургъан тарзда элини котеререк селям берип тура.

Лякин о чокъ вакъыт бакъып турмай. Копекни къучакълап ала ве чар-чабик оглюк устюне къоя, сандыкъны ача. Вай, анам! Не къадар да чокъ алтын! Бу къадар алтынгъа бутюн бир пайтахт шеэрни, бутюн оюнджакъларны, бутюн къалай солдатчыкъларны, бутюн агъач атчыкъларны ве дюньядаки бутюн пряниклерни сатып алмакъ мумкюн!

Бу ерде солдат джебиндеки ве чантасындаки кумюш параларны чыкъарып ата ве алтын толдура башлай. Джеплерине, чантасына, шапкесине, чызмаларына алтын толдура. О къадар алтын ала, зар-зорнен еринден къыбырдай биле. Ана энди о зенгин!

Копекни сандыкъ устюне къоя, одадан чыкъа, къапыны къапата ве:

— Эй, къарт джады, чек мени юкъары!—деп къычыра.

Джады сорай:

— Я сен меним насатымны алдынъмы?

Солдат:

— Эй, алла белясыны берсин, бакъ—я, бир тамам унуткъан эдим!—дей ве артына къайта, насатны къыдырып тапа, джебине къоя.

— Айды, чек!—дей.—Насатны таптым!

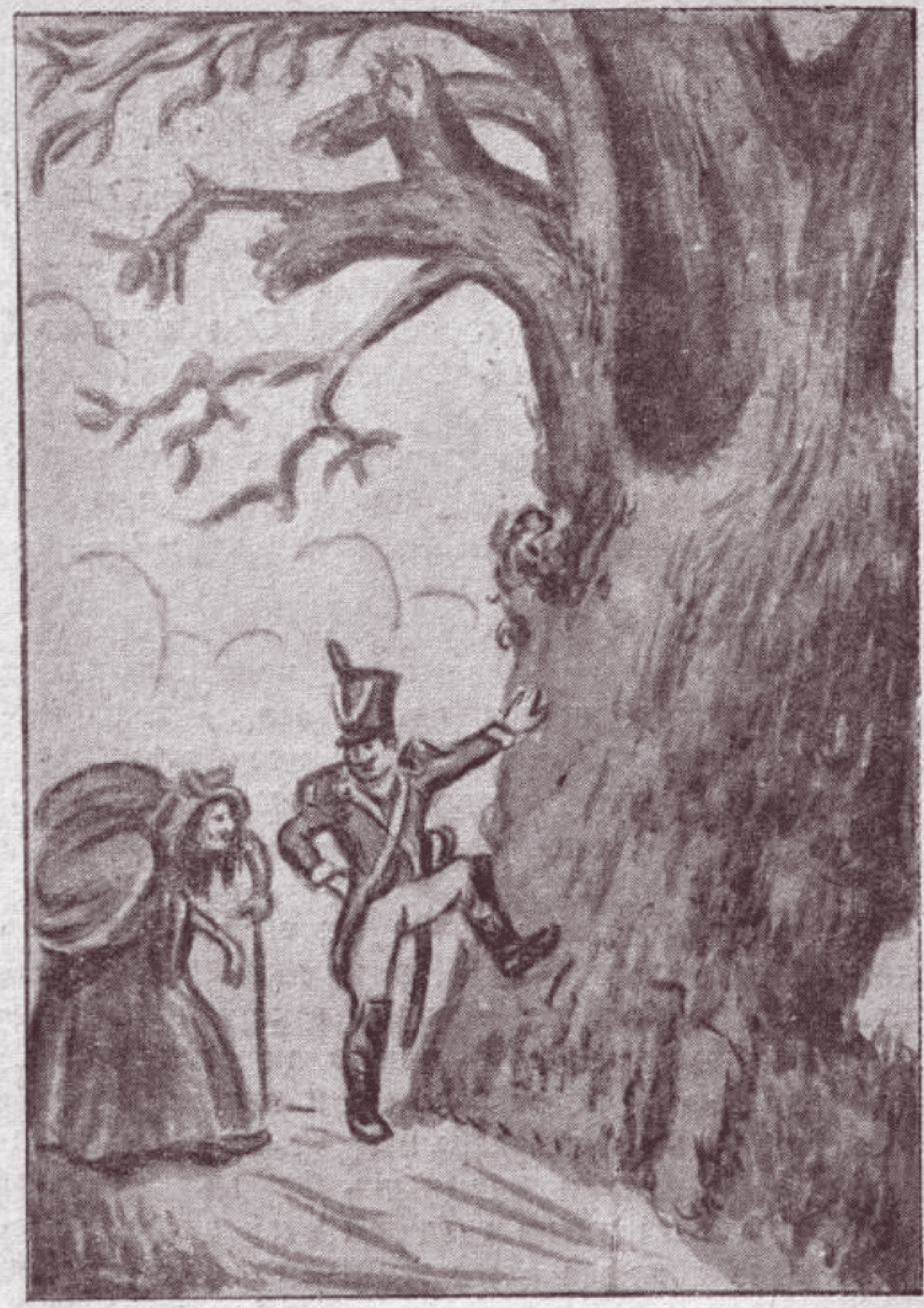

Солдат терекке тырмаша.

Джады йипни тарта, солдатны чыкъара. Сонъ солдат кене де баштаки кениш ёл ичине чыкъа.

Джады:

— Айды, бер насатны!—дей.

Солдат:

— Я бу насатны сен не япаджакъсынъ?—деп сорай.

Джады:

— О сенинъ ишинъ дегиль! Сен пара алдынъмы; ана ойле олгъанда бер насатны!—дей.

Солдат:

— Ёкъ,—дей,—насатнынъ санъа неге керек олгъаныны шимдичик айт, андан башкъа мынав къылычнен сенинъ башынъны кесип атарым,—дей.

Джады:

— Айтмам!—дей.

О вакъыт солдат къылычыны чекип чыкъара ве джадынынъ башыны кесип ата. Джады йыкъыла ве шу ерде оле. Солдат исе бутюн параларыны джадынынъ чильтер оглюгине толдура, богъча япа, омузына ура ве дос-догъру шеэрге кете.

Шеэр буюк, эм зенгин экен. Солдат энъ яхшы гостиницагъа бара, энъ яхшы одаларны киралай, озюнинъ энъ севген атларыны кетирмелерини эмир эте—шимди о истеген эр шейини япа биле—чюнки о зенгин эди.

Солдатнынъ чызмаларыны темизлеген хызметчи бойле зенгин адамнынъ бу къадар осал чызмалары олгъанына тааджип эте; албуки солдат янъыларыны даа алып етиштирамагъан. Амма экинджи куню о озюне энъ дюльбер урба, къанатлы шляпа ве шпорлу чызмалар сатып ала.

Шимди энди солдат бир тамам барин ола. Бу шеэрде корюльмеге ляйыкъ олгъан эр шей акъ-

къында онъа айталар. Пек аджайип принцесса къызы олгъан къырал акъкъында да айталар.

Солдат:

— Я бу принцессаны насыл корьмели?—деп сорай.

— Оны ойле къолай корьмек олмай,—дейлер.—Принцесса буюк бир бакъыр кошюкте яшай, кошюк этрафында да юксек диварлар ве таш къуллелер бар. Къыралдан башкъа ич кимсе бу кошюкке не кирип ола, не де чыкъып, чюнки къыралгъа: сенинъ къызынъ адий солдатнынъ къадыны оладжакъ дегенлер. Амма, къырал адий солдаткъа сой олмакъны, эбет де, бегенмей. Мына бундан себеп о принцессаны шай этип сакълай.

Солдат, принцессаны корьмек мумкюн олмагъанына языкъсына, лякин чокъ яныкълап турмай. Принцессасыз да о яхшы, зевкълы яшай: театрларгъа бара, къырал багъчасында кезе ве факъирлерге пара дагъыта. Джебинъде бир капик олмай отурмакънынъ не къадар зор шей олгъаныны о озю корип кечирген ве биле эди коресинъ.

Солдат зенгин яшагъан, яхшы ашагъан, гузель кийинген сонъ онынъ достлары да чокъ ола. Эр кес онъа яхшы адам, керчектен барин дей, о да буны бегене.

Параларны солдат токътамай масраф эте ве куньлерден бир кунь джебинде ялынъыз эки акъча къалгъаныны коре. Онъа яхшы одалардан чыкъмакъ, гостиницанынъ тап чардагъына якъын ерде кучюк, къаранлыкъ одачыкъкъа кочьмек керек ола. Эски вакъытларны хатырлай: чызмаларыны озю темизлей, йыртыкъларыны озю тикип башлай. Достлардан ич бири артыкъ онъа

кельмей—чюнки онъа бармакъ кучь, юксекке тырмашмакъ зор ола.

Бир кунь акъшам солдат озь одачыгъында отура. Козь къаранлыгъы баса, амма солдатнынъ якъмагъа биле чырагъы ёкъ. Не якъсын; бу ерде о джадынынъ насатыны хатырлай. Насатны ала ве чакъмакъ-ташкъа урып къав якъаджакъ ола. О чакъмакъ-ташкъа насатны ургъанынен къапы ачыла ве козьлери тепси киби олгъан копек ичери чапып кире. Бу—ер астында бириндже одадаки сандыкъ устюнде отургъан копек эди.

Копек:

— Не эмир этесинъ, солдат?—деп сорай.

— Ана санъа, бир шей даа!—дей солдат.—Насат адий насат дегиль экен де. О мени бу белядан къуртармазмы экен?—деп тюшюне ве копекке дей:

— Бар манъа пара тапып кетирчи!

Солдат бойле дер-демез копек козьден гъайып ола. Солдат бир-эки деп етиштиралмай, копек, агъызында буюк бир торба тутып къайтып келе; торба бакъыр паранен толу экен.

Насатнынъ не къадар аджайип насат олгъаныны шимди артыкъ солдат анълай. Насатны чакъмакъ-ташкъа бир кере ургъанда—козьлери тепси киби олгъан копек келе. Солдат насатны эки кере чакъса—козьлери дегирмен копчеги киби олгъан копек келе. Учь кере чакъса—козьлери къуббе киби олгъан копек чапып келе ве солдатнынъ эмрине азыр туралар. Бириндже копек бакъыр пара кетире, экинджиси кумюш пара, учюнджиси де—темиз алтын кетире.

Э, солдат бир даа зенгинлеше, гостиницанынъ энъ яхшы одаларына коче, энъ яхшы урбалар кие, къушана. Артыкъ эски достлар кене пейда ола ве оны пек севе башлайлар.

Куньлерден бир кунь солдатнынъ акъылына шойле бир фикир келе: „Мен принцессаны корьсем не ола шу? Эр кес оны пек дюльбер дейлер. Омрю бою бакъыр кошюкте отурып не оладжакъ о? Къана я бизим насат къайда?“

Ве о насатны бир кере чакъа. Козь-ачып юмгъандже тепсидай козьлю копек пейда ола.

Солдат онъа:

— Мына, достум, насыл шей: шимди энди гедже амма. Мен эр алда принцессаны корьмек истейим. Бар оны бир дакъкъагъа ал да кельчи. Айды, тез ол!..—дей.

Копек шу дакъкъа чыкъып кете ве солдат айт-уйт эткендже копек юкълагъан принцессаны аркъасына алып къайтып келе.

Принцесса бир ютум сув киби дюльбер экен. Онынъ керчектен принцесса олгъаны бир бакъкъанда корюнип тура экен. Бизим солдат оны опьмей оламай—чюнки о бир солдат ве эм тишинден тырнагъына къадар керчектен кавалер.

Бундан сонъ копек принцессаны кетиргени киби алып да къайта.

Принцесса, бу гедже чокъ аджайип бюр тюш корьгенини: санки о бир копекнинъ аркъасына минип кеткенини ве бир солдат оны опькенини, саба чай ичкенде къыралгъа ве анасына айта.

Къыралнынъ къадыны:

— Иште санъа бир шей даа!—дей. Бу тюшни о бегенмей.

Экинджи геджеси принцессанынъ тёшеги башына къарт фрейлинаны къоялар ве принцессанынъ корьгени керчектен тюш олып олмагъаныны огренмекни эмир этелер.

Амма солдат принцессаны кене де корьмек истей. Ве иште гедже тепси козьлю копек дюнки киби бакъыр кошюкке келе принцессаны якъалай ве алып кете.

Бу ерде къарт фрейлина озюнинъ резина чызмаларыны кие ве копекнинъ пешинден чапа. Копек принцессаны буюк бир эвге алып киргенини корьген фрейлина: „Мына энди биз о йигитни тапармыз!“—деп тюшюне ве о эвнинъ къапысына борнен бир нышан къойып раат-раат юкъламакъ ичюн сарайгъа къайта. Лякин онынъ раатлыгъы нафиле эди: принцессаны алып къайтмакъ вакъты кельгенде, копек къапы устюндеки нышанны коре ве бунынъ не экенининъ фаркъына бара. О бир бор кесеги алып ёлда раст кельген къапылар узерине айны нышанларны къойып чыкъа. Бу, акъылнен япылгъан иш эди: шимди энди фрейлина анги къапыгъа бараджагъыны шашырыр, чюнки эр къапы узеринде айны бир сой нышан бар эди.

Саба эрте турып: къырал, онынъ къадыны, къарт фрейлина ве къыралнынъ бутюн офицерлери

ёлгъа чыкъа ве геджелери принцессанынъ копек устюнде не ерлерге баргъаныны корьмеге кетелер.

Ильк къапы узериндеки нышанны корьген къырал:

— Мына къайда!--дей.

Дигер къапылар узериндеки нышанларны корьген къырал къадыны:

— Екъ, анда дегиль, мына-мында!—дей.

Офицерлер:

— Алай къапылар устюнде нышан бар да!—дейлер.

Эм керчектен де алай къапыларнынъ уçтюнде айны нышанны корелер. Бойледже олар бир шей анъламай къайталар.

Лякин къырал къадыны акъыллы ве эр шейге чебер бир къадын экен. О, файтонда кезмектен башкъа ишлерни де биле экен. О, хызметчилерге: озюнинъ алтын макъасыны ве бир парча йипек бермелерини эмир эте ве кучюк, дюльбер торбачыкъ тике. Кимсеге косьтермей бу торбагъа богъдай толдура ве гизлиден принцессанынъ аркъасына аса. Принцесса солдаткъа кеткенде, богъдайнынъ ёл бою тёкюльмеси ичюн онъа тешик теше.

Гедже копек келе, принцессаны аркъасына ала ве солдаткъа алып кете. Солдат да принцессагъа артыкъ о къадар ашыкъ ола, онъа эвленмек къарарына келе. Ве эм принц олмакъ да зарар этмез эди, дей.

Копек чалт чапа, богъдай да бутюн ёл бою, кошюктен башлап солдатнынъ эви олгъан ерге къадар тёкюле. Лякин копек ич бир шей эслемей.

Саба ола, къырал ве къадыны ёлгъа чыкъалар, ёлгъа бакъа ве принцессанынъ гедже къайда

баргъаныны тапалар. Солдатны якъалай ве тюрмеге къапаталар.

Солдат тюрмеде чокъ отура. Тюрме къаранлыкъ ве джан сыкъысы ола. Куньлерден бир кунь къаравул бизим солдаткъа:

— Ярын сени асаджакълар!—дей.

Солдат къасеветке дала. Олюмден насыл къуртулмакъ чарелерини чокъ тюшюне, лякин ич бир шейге къарар берамай. Солдат озюнинъ аджайип насатыны эвде унутып къалдыргъан экен.

Экинджи куню солдат кучюк пенджеречикке якъын келе ве демир пармакълыкъ артындан ёлгъа бакъып тура. Халкъ солдатнынъ асыладжагъыны бакъмакъ ичюн топар-топар олып кетелер. Давуллар чалына. Аскерлер кече. Тюрме огюнден аякъкъапчы бала чапып кете. О секириклеп чапа ве аягъындаки туфлясы бирден атылып кете, тамам тюрменинъ диварына, солдат бакъып тургъан пенджеренинъ янына барып ура.

Солдат:

— Эй, бала, бакъчы мында!—дей.—Асыладжакъ адам меним. Менсиз анда меракълы шей олмаз, онынъ ичюн сен ашыкъма. Эгер сен менним эвиме барып меним насатымны кетирсенъ, мен санъа тамам дёрт дане кумюш акъча беририм. Айды чалт ол! Ур аякъкъапларынъны омузынъа да, тез ол!—дей.

Бала дёрт кумюш акъча алмагъа пек истей. О окъ киби кете, козь ачып-юмгъандже насатны алып келе ве...

Ана сонъ не олгъаныны мен айтайым, сиз динъленъиз.

Шеэр ичинде буюк бир дарагъач къурулгъан. Онынъ этрафында бир чокъ халкъ ве аскерлер

тура. Къырал ве онынъ апайы тантаналы тахт устюнде отуралар. Солдатны кетирелер ве джеллят онынъ бойнуна йипни кечирмеге азырлана. Лякин бу арада солдат бир дакъкъа токътамаларыны риджа эте.

— Мен бир трубка тютюн ичмек истер эдим, бу меним омрюмде энъ сонъки тютюн ичювим оладжакъ,—дей.

Бу мемлекетте де олюм джезасына макюм олунгъан адамнынъ сонъ арзысыны ерине кетирмек адет олгъан. Эбет де, бу арзы энъ адий бир арзы олмакъ керек. Бунынъ ичюн къырал солдатнынъ арзысыны ред этамай. Солдат да трубкасыны агъызына къапа, насатыны чыкъара ве чакъмагъа башлай. О насатны чакъмакъташкъа бир кере ура, эки кере ура, учь кере ура ве онынъ огюнде учь копек пейда ола; олардан бирининъ козьлери тепсидай, экинджисининъ дегирмен копчеги киби, учюнджисининъ къуббе киби.

Солдат оларгъа:

— Къана бакъайым, къуртарынъыз мени дарагъачтан!—дей.

Бу ерде копеклер судьяларгъа ве къырал адамлары устюне алып чапалар: бирининъ бурнуна, дигерининъ аягъына япыша, эм эписини ойле бир юксек аталар, ерге тюшкен сою парчакесек ола.

Къырал:

— Манъа тийменъиз! Мен истемейим!—деп къычыра. Лякин энъ буюк копек оны къарысынен берабер къапып ала ве экисини бирден юкъары фырлатып ата. Шу ердеки аскерлер къоркъа, халкъ да:

— Яшасын солдат! Айды, солдат, сен бизим

къыралымыз ол! Дюльбер принцессагъа эвлен,— дейлер.

Къыралнынъ файтонына солдатны къоя ве сарайгъа алып кетелер. Учь копек файтон огюнде секириклеп ойнай ве: „урра!“ деп багъыралар. Балалар сызгъыра, аскерлер селям туралар. Принцесса бакъыр кошюктен чыкъа ве къырал къадыны ола. Эбет де, о пек хошнутлана.

Той бир афта сюре. Копеклернинъ учю де стол башында отура, ашай, иче ве балабан къуйрукъларыны саллайлар.

КИЙИК АКЪКЪУЛАР

Мындан узакъ ерлерде, къышта акъкъулар учып баргъан мемлекетте, бир къырал яшай экен. Онынъ он бир огълу ве бир де Элиза адында къызы бар экен. Агъалы-къардашлы он бир принц артыкъ мектепке къатнай экенлер; олардан эр бирининъ коксюнде алтын йылдыз йылтырай, беллеринде къылыч асылы тура экен. Принцлер алтын доскагъа эльмаз перонен яза ве эм китаптан, эм де китапсыз эзберден окъумагъа яхшы биле экенлер.

Принцлер окъугъан муддет ичинде Элиза кузьгю джамындан япылгъан скемле устюнде отура ве къыраллыкънынъ яры къыйметинде олгъан китапнынъ ресимлерини бакъып вакъыт кечире экен.

Ана шай этип бу балалар зевкъ-сефанен яшайлар. Лякин чокъкъа бармай эр шей денъише.

Балаларнынъ анасы оле ве къырал бир даа эвлене. Огей ана пек яман бир джады экен, балаларны ич де севмей. Сарайда къыралнынъ тою олгъан ильк куню, огей ананынъ не къадар джарис олгъаныны балалар анълайлар. Балалар озь арасы мусафир оюны ойнагъанда, огей анадан пирожный ве пишкен алма истейлер. Лякин огей ана оларгъа бир чанакъ къум бере ве:

— Сизге бу да етер!—дей.

Бир афтя даа кечкен сонъ огей ана Элиза-

дан башыны къуртараджакъ ола. Оны койге ёллай ве тербие этмек ичюн койлюлерден бирине бере. Бундан сонъ огей ана заваллы принцлер акъкъында къыралгъа о къадар чокъ ифтира ве ялан айта, бундан сонъ къырал озь балаларыны корьмек биле истемей.

Бир кунь огей ана принцлерни чагъырмаларыны эмир эте ве олар онъа якълашкъанда, о:

— Сизден эр биринъиз бирер къара къаргъагъа чевирилинъиз! Бу сарайдан учып джоюлып кетинъиз ве озь кечинишинъизни озюнъиз тапынъыз!—деп къычыра.

Лякин о озюнинъ яман къастыны сонъуна къадар алып барамай, принцлер титис къаргъаларгъа дегиль де, дюльбер акъкъуларгъа чевирилелер. Олар акъкъу киби къычырып сарай пенджересинден учып чыкъа ве дагълар, чёллер устюнден учып кетелер.

Он бир акъкъу кой устюнден, принцлернинъ къыз къардашы Элиза къатты юкълагъан эв тёпесинден учып кечкенде эрте саба экен. Олар эв тёпесинде чокъ доланып учалар, озьлеринынъ дюльбер боюнларыны узатып, къанат къакъалар, амма оларны эшиткен ве корьген олмай. Олар озь къардашларыны корьмей кечип кетелер. Юксеклерге, тап булутларгъа къадар авеленип, буюк, къаранлыкъ дагъ тарафына учып кетелер. Бу дагъ тап мавы денъизге къадар узай экен.

Амма заваллы Элиза койлю эвчигинде отурып къала. Бутюн кунь бою о, ешиль япракънен ойнай,—онынъ башкъа оюнджагъы ёкъ экен. О, япракънынъ ортасыны тешип, бу тешиктен кунешке бакъа ве онъа озь къардашларынынъ эля козьлерини корьген киби келе.

Куньлер кече. Кимерде ель эсип, эв янында чечек ачкъан гуль тереклерини саллай ве:

— Бу дюньяда сизден гузель бармы экен?— деп сорай.

Гуллер де башларыны саллап:

— Элиза бизден де дюльбер,—дейлер.

Ниает, Элиза он беш яшыны толдура, сонъ оны койлю сарайгъа къайтарып ёллай. Огей ана Элизанынъ дюльберлигини корьген сонъ, оны даа зияде куньлей. Яман къалипли огей ана Элизаны да кийик акъкъугъа чевирмек истесе де, япамай, чюнки къырал озь къызыны корьмек истей.

Саба эртеден огей ана озюнинъ мермер амамына бара. Амам сонъ дередже дюльбер ве зийнетли макъатларнен ве ястыкъларнен тёшельген экен. Амамнынъ кошесинде учь бакъа тура. Огей ана олардан бирини ала опе ве дей:

— Элиза амамгъа киргенде, сен онынъ башына секирип мин, барсын о да сен киби токъал ве тенбель олсун.

Экинджисине дей:

— Сен де Элизанынъ манълайына секирип мин, барсын, о да сен киби титис олсун. О вакъыт оны тувгъан бабасы биле танымаз.

Учюнджи бакъагъа да дей:

— Сен де онынъ юреги устюне ят. Барсын о ачувлы джарис олсун ве ич бир кимсе оны севмесин.

Ве шай этип огей ана бакъаларны буллюр киби темиз сув ичине ата. Сув чар-чабик булана ве ешере. Огей ана Элизаны чагъыра, союндыра ве сувгъа кирмесини эмир эте. Элиза сувгъа киргени киби бакъалардан бири онынъ башы тёпесине, экинджиси манълайына, учюн-

джиси юреги устюне секирелер. Лякин Элиза буны эслемей биле. Амма бакъалар Элизагъа токъунгъанынен учь дане къызыл хаш-хашкъа чевирилелер. Сувгъа киргенде Элиза насыл дюльбер олгъан олса, кене де ойле дюльбер олып сувдан чыкъа.

О вакъыт яман къалипли огей ана Элизанынъ устюне джевиз ягъы якъа ве завалльı Элиза къап-къара ола. Бундан сонъ огей ана онынъ юзюни сасыкъ бир ягънен ягълай ве къара сачларыны чубалта. Шимди энди Элиза оны кимсе танып ола-майджакъ бир алгъа келе. Атта бабасы биле Элизаны корьгенде, къоркъа ве: бу меним къызым дегиль, дей. Элизаны ич бир кимсе таныймай. Ялынъыз къарт эв копеги Элизагъа ялтакъланып къуйругъыны саллай ве Элизанынъ элинден чокъ кере ем ашагъан елькъанатлар онъа озь тюркюлерини чивильдейлер. Лякин бу завалльı айванларгъа ким къулакъ асаджакъ я?

Элиза яныкълы-яныкълы агълай, сонъ сарайдан гизли суретте чыкъып кете. О бутюн кунь чёллер, батакълыкълар ичинде джуре, дагъгъа кире, не якъкъа кетеджегини озю де бильмей. О, огей ана тарафындан сарайдан къувулгъан агъаларыны тюшюне. Элиза оларны къыдырмагъа ве мытлакъа тапмагъа къарар бере.

Элиза дагъгъа якъынлашкъанда, артыкъ акъшам ола, козь къаранлыгъы баса, ве завалльı къыз ёлуны бус-бутюн шашыра. О меджалсыз бир алда йымшакъ ёсунлар устюне ята, башыны да агъач кутюгине таяндыра. Дагъ ичинде тынчлыкъ ве сыджакъ экен. Юзьлердже фенеркъуртлар отлар арасында кезе, йылдызчыкълар киби парылдай экенлер.

Элиза бутюн гедже тюшюнде агъаларыны ко-

рип чыкъа: олар эписи кене бала экенлер, бирликте ойнай, алтын доскагъа эльмаз перонен язы язалар ве къыймети ярым къыраллыкъ олгъан китапнынъ ресимлерини бакъа экенлер. Китаптаки ресимлер джанлы экенлер: къушчыкълар йырлай, ресимдеки адамлар китап саифелеринден атылып чыкъа ве Элизанен, онынъ агъаларынен лаф эте экенлер; лякин Элиза саифени чевиргенинен адамлар секирип ерлерине къайта экенлер—ондан башкъа къалабалыкъ чыкъар эди де я.

Элиза уянгъанда, артыкъ кунеш котерильген; Элиза сыкъ тереклер астындан оны яхшы корип биле оламай экен. Ялынъыз кимерде бир кунеш шавлелери япракълар арасындан ерге ура ве йылтыравукъ тавшанчыкълар киби, когетлер устюнден чапып кете экенлер. Якъын бир ерде озен шувулдысыны эшите. Озеннинъ суву темиз ве буллюр киби арыныкъ экен. Эгер де ель эсип, терек ве чегерлернинъ япракъларыны салламаса, терек ве чегерлер мытлакъа озен ичинде ресим этильгенлер деп беллемек мумкюн экен, сувда олар ана шу къадар айдын-акис олуна экенлер.

Элиза сув ичинде озь юзюни корип къоркъа: о айлякъ къара ве титис корюне. Иште о, озен сувуны авучларына алып бетини-козюни джува ве онынъ юзю эвелькиси киби бем-беяз ола. О вакъыт Элиза бир тамам союна ве темиз сувгъа кире. Сув, Элизанынъ устюне огей ананынъ якъкъан джевиз ягъыны ве сасыкъ ягъны чар-чабик джува.

Сонъ Элиза кийине, озюнинъ узун сачларыны оре ве дагъ бою ёлуна девам эте, амма къайда кеткенини озю де бильмей. Ёлда о кийик алма терегине раст келе. Алма пытакълары онълукъ-

тан ерге салынгъанлар. Элиза алма ашап тоя, пытакъларнынъ астына чаталчыкълар къоя да кене ёлуна кете. Чокъкъа бармай о, дагънынъ чытырманлыкъ ерине кире. Бу дагъда шимдиге къадар не бир къуш, не де кунеш шавлеси кирмеген, — дагъ ойле сыкъ экен. Тереклернинъ юксек кевделери санки бири бирине тийип оськен киби сыкъ экенлер. Тёгерек чети о къадар тынчлыкъ экен, Элиза озь адымларынынъ сесини эшите, аякъ алтына раст кельген эр къуру япракънынъ шытырдысыны эшите

экен. Элиза омрюнде бойле сыкъ дагъ корьмеген экен.

Гедже зиль-къаранлыкъ ола, атта йылдыз къуртлар биле ярыкъ чыкъармайлар. Элиза когетлер устюне ята, юкъугъа дала.

Саба эрте турып, о ёлуна девам эте ве ёлда апансыздан бир къартанайгъа раст келе; къартанайнынъ къолунда бир сепет емиш бар экен. Къартанай Элизагъа бир авуч емиш бере, Элиза да ондан:—Бу ердеки дагъдан он бир принц кечмедими?—деп сорай.—Ёкъ,—дей къартанай,—принцлерни корьмедим, лякин дюн мындаки озенде он бир акъкъу корьдим, оларнынъ башларында алтын таджлары бар эди,—дей.

Сонъ къартанай Элизаны озен акъкъан ерге, джар башына алып чыкъа. Элиза къартнен сагълыкълашып, озен бою кете.

Элиза чокъ заман кете ве бирден онынъ огюнде сынъырсыз денъиз корюне. Денъиз устюнде ич бир елькен корюнмей, якъында ич бир къайыкъ эсленмей. Элиза ялыда бир таш устюне отура ве тюшюнджеге дала: о не япсын, къайда барсын?

Денъиз толкъунчыкълары Элизанынъ аякъларына къадар келе, о ердеки ташчыкъларны сыйпап къайталар. Сув бу ташларнынъ сюйрю уджларыны окъалап токъалландыра, бундан себеп ташлар томалакъ ве тегиз олалар.

Къыз да: „Къатты ташны бойле тёгерек ве тегиз япмакъ ичюн не къадар эмек керек. Амма сув буны япа. Денъиз токътамай, ёрулмай озь толкъунларыны ялыгъа тыгъыртып тура ве энъ къатты ташларны енъе. Манъа буны огреткенинъиз ичюн, тешеккюр сизге, йылтырагъан чалт толкъунчыкълар! Мен де сиз киби ёрулмадан чалышырым. Сизинъ не вакъыт да олса мени озь агъаларыма алып кетеджегинъизни юрегим сезе!“—дей.

Ялыда, къуру сув-отлары арасында Элиза он бир дане акъкъу къанаты коре. Къанатлар устюнде бир шейлер йылтырай—чыкъмы, козь яшымы,—ким биле оны? Чевре этраф тым-тырыш, лякин Элиза озюни янъгъыз дуймай. О денъизге бакъып-бакъып тоямай.

Бирден ава тюрлене: кокте ири бир къара булут пейда ола, ель арта, денъиз де къарара, далгъалана, копюре. Лякин булут кечип кете, ель тына, ава ачыла, денъиз сакинлене ве шимди артыкъ о гуль япрагъына бенъзей. Кимерде

о ешиль ола, кимерде беяз. Ава не къадар тынч олса-олсун, денъиз не къадар сакин олса-олсун— ялыда эр даим кучюк толкъунчыкълар ола, сув юкълагъан баланынъ кокюсчиги киби яваштан котерилип эне.

Кунеш бата яткъанда, Элиза кийик акъкъуларны коре. Олар узун беяз лента киби бири-бири пешинден учып кете экенлер. Олар он бир дане экенлер. Акъкъулардан эр бирининъ башында кучюк алтын тадж йылтырай экен. Элиза дере ичине чекиле ве чалылар арасына сакълана. Акъкъулар онъа якъын бир ерге къона ве озьлеринынъ буюк беяз къанатларыны шапылдатып къакъалар.

Тамам шу вакъыт кунеш сув астына кирип кете. Ве бирден акъкъуларнынъ устьлериндеки къанатлар тюше, энди Элизанынъ огюнде он бир акъкъу дегиль де, он бир дане дюльбер принц пейда ола. Элиза агъаларыны танып къычырып джибере. Бу девир ичинде олар чокъ денъишкен олсалар да, Элиза оларны бир керeден таный. Элиза оларнынъ къучагъыны атыла ве эр бирини адлы-адынен чагъыра.

Принцлер озь къардашларыны тапкъанларына пек севинелер; о пек оськен ве дюльберлешкен эди. Элиза ве онынъ агъалары эм куле, эм де агълайлар. Сонъ башларына нелер келип-кечкенини икяе этелер.

Принцлерден энъ буюги Элизагъа дей:

— Бизлср кийик акъкъу олып саба эртеден акъшам кечке къадар учамыз. Кунь къавушкъан сонъ бизлер кене де адамгъа чевирилемиз. Иште кунь къавуша яткъанда биз бир ерге барып къонмагъа ашыкъамыз. Эгер де биз юксекте, булутлар астында учкъан вакъытта адам-

гъа чевирильсек, ерге йыкъылыр, олер эдик, Биз мында яшамаймыз. Мындан чокъ узакъта, денъиз артында тамам бу мемлекет киби чокъ аджайип бир ер даа бар. Ана иште биз анда яшаймыз. Лякин ёл пек узакъ; анда бармакъ ичюн бутюн денъизни учып кечмек керек ола, ёлда геджелемек мумкюн оладжакъ киби ич бир ада ёкъ. Ялынъыз денъизнинъ ортасында япаянъгъыз бир къаялыкъ юкселип тура. Лякин бу къаялыкъ пек кучюк, бизлер бири-биримизге пек сыкъ отурсакъ, онынъ тёпесине чыкъа билемиз. Денъиз къутургъанда, далгъалар бизим башымыз тёпесинден атлап кечелер. Бунъа бакъмай, биз ондан файдаланамыз, андан башкъа биз озь мемлекетимизге ич бир вакъыт келип оламаз эдик, чюнки денъиз пек кениш, бунынъчюн биз кунь догъгъандан баткъангъа къадар оны учып кечалмаймыз. Йылда ялынъыз эки кере, куньлер энъ узун олгъан вакъытта биз бу ёлны учып келе билемиз. Ана о вакъыт биз учып келе ве он бир кунь мында яшаймыз. Биз бу буюк дагъ устюнден уча ве озюмизнинъ догъып оскен сарайымызгъа бакъамыз. Бу ерден о яхшы корюле. Мындаки эр терек, эр чегер бизге тувгъан олып корюне. Ешиль тогъайлар боюнда кийик атлар чапалар, бизлер оны тап балалыгъымызда коре эдик, комюрджилер де бизим балалыгъымызда эшиткен тюркюлерни йырлайлар. Бизим ватанымыз мында, биз бутюн джан-гонъюльнен мында кельмек истеймиз. Эм сени биз мында таптыкъ, бизим севгили къардашымыз! Бу кере биз докъуз куньден берли мындамыз. Эки куньден биз учып кетмеге, къаршыдаки дюльбер, лякин ят ильге учып кетмеге борджлумыз. Насыл этер де биз сени озюмиз-

нен алып кете билирмиз? Бизим не гемимиз, не де къайыгъымыз бар.

Элиза:

— Ах, эгер мен сизлерни бу этнеден къуртарып олсам да!--дей.

Шай этип олар бутюн гедже лаф этелер, ялынъыз сабагъа якъын бираз юкълап олалар.

Элиза, акъкъу къанатларынынъ шувулдысындан уяна. Онынъ агъалары кене де къуш ола ве тувгъан дагъгъа кетелер. Олардан ялынъыз бир данеси Элизанен берабер денъиз ялысында къала. Бу энъ кучюк принц экен. О башыны Элизанынъ тизлерине къоя, Элиза да оны сыйпай, къанатчыкъларыны охшай. Бутюн кунни олар экиси бирликте кечирелер, акъшамгъа исе, он акъкъу учып келе ве кунеш къонгъан сонъ, текрар принцлерге чевирилелер.

Принцлернинъ буюги Элизагъа дей:

— Биз ярын учып кетмеге борджлумыз, арадан бир йыл кечмегендже мында къайтып кельмеге акъкъымыз ёкъ, лякин биз сени ташлап кетмемиз. Айды, бизнен учып кетейик! Мен бир озюм сени эллерим устюнде бутюн дагъдан кечире билем, ойле олгъанда биз он биримиз сени денъиз устюнден кечирип оламайджакъмызмы?

Элиза:

— Пек ялварам, алынъыз мени!—дей.

Олар бутюн гедже тал къабугъы ве къамыштан агъ орелер. Агъ буюк ве къави ола. Принцлер Элизаны бу агъ устюне отурталар. Саба кунь догъгъанынен он акъкъу бу агъны чёкючлерине илиштирип ала ве юксеклерге авеленелер. Элиза агъ устюнде татлы-татлы юкълай. Кунеш шавлелери Элизаны уянтмасын деп он биринджи акъкъу Элизанынъ башы тёпесинде уча

ве кениш къанатларыны джайып оны кунештен сакълай.

Элиза уянгъанда, акъкъулар эппейи ёл алалар, ве Элизагъа авада учмакъ о къадар худжур корюне, о айныкъ тиш корем беллей. Агъ устюнде Элизанынъ янында топнен дагъ емишлери ве лезетли тамырлар бар экен—буларны принцлернинъ энъ кучюги топлап къойгъан ве Элиза кучюк принцнинъ не ичюн юксекте учып къанат кергенини анълай, онъа бакъып куле.

Он бир эр къардаш Элизанен берабер юксеклерде, булутлар астында учып кеткенде, олар денъизде биринджи сефер геми корелер, тёпеден бакъкъанда о геми чайка къушудай олып корюне.

Акъкъулар атылгъан окъ киби учалар, лякин бунъа бакъмадан бу учуш эр вакъытки учуштан яваш ола. Чюнки бу сефер олар къыз къардашларыны бераберлерине алып кетелер кореси. Акъшам якълаша башлай, ава бозула. Кунешнинъ кеткен сайын ашагъы энгенини Элиза коре, къоркъа; денъиз ортасындаки янъгъыз къаялыкъ да аля даа корюнмей. Акъкъуларнынъ артыкъ ёрулгъанларыны ве къанатларыны зорнен къыбырдаткъанларыны Элиза коре. Кунеш батар, акъкъулар адамгъа чевирилирлер ве денъизге тюшип богъулырлар деп къоркъа. Бунда къабаатлы да Элиза озюни сая.

Къара булут якълаша, ельнинъ кескинлешмеси боран къопаджагъыны косьтере, йылдырым ойнай.

Элизанынъ юреги буз-бузлай: кунеш ана сувгъа тиейим деп тура. Акъкъулар бир кереден ерге вызнен кетелер. Элиза оларны йыкъылдылар беллей. Ёкъ, олар даа учалар. Кунеш яры-

сына къадар сувгъа баткъанда, Элиза ашагъыда къаялыкъны коре. Бу къаялыкъ сув устюне чыкъып тургъан тюлень башы къадар кучюк экен. Кунешнинъ сонъки шавлелери сёнген дакъкъада акъкъулар къаялыкъ устюне къоналар. Элиза этрафына бакъына: онынъ агъалары къаялыкъ устюнде эль-эльге берип зорнен сыкъышкъанларыны коре. Денъиз къутура ве оларнынъ башы тёпесинден далгъалар атлап кечелер. Кок йылдырым ярыгъындан къып-къызыл ола, кок гудюрдиси къулакъларны тындыра, лякин он эки къардаш эль-эльге берип тура ве бири-бирлерини муляйим сёзлернен юреклендирелер.

Саба танъда боран тына, ава бир тамам ачыла. Кунеш догъгъанынен акъкъулар Элизанен бера-бер текрар авагъа котерилелер. Денъиз даа сакинленмей ве олар тёпеден бакъып, ашагъыдаки денъиз устюнде миллионларнен акъкъулар ялдагъан киби къою ешиль сув устюнде беяз копюклерни корелер.

Кунеш котерильген сонъ, Элиза бирден узакъта айры башына тургъан бир сарай коре; онынъ этрафында ава киби енгиль галлереялар бар экен. Ашагъыда, сарайнынъ диварлары янында пальмалар саллана ве аджайип дюльбер чечеклер осе экен.

Элиза:—бизим учып келеджек мемлекетимиз бумы?—деп сорай, лякин акъкъулар—ёкъ, деп баш саллайлар. Бу—Фата-Морганынъ (козьге корюнген сагъын) эбедий денъишип тургъан булутлы сарайы экен. Элиза бир даа бакъкъанда энди сарайны корьмей. Даа демин сарай олгъан ерде, юксек дагълар, сыкъ оскен тереклер корюне.

Дагъларнынъ тёпесинде къар йылтырай, чыкъылмаз джарлар ичинде буз кесеклери корюне экен.

Сонъ бирден бу дагълар гемилерге чевирилелер; Элиза дикъкъатнен бакъа ве бунынъ сув устюнден котериле яткъан туман экенини коре.

Энъ сонъу, керчектен ер корюне. Анда денъиз ялысында ешиль къулан чёллер узана, кедр дагълары юкселе, амма узакъта буюк шеэрлер ве юксек сарайлар корюнип тура. Кунь къонмагъа вакъыт даа чокъ экен, лякин Элиза артыкъ кок бир къоба огюнде отура. Къобанынъ диварлары назик ешиль осюмликлернен орьтюли, санки чебер эльнен токъулгъан макъат джайылгъан дерсинъ. Бу—онынъ агъаларынынъ аджайип эвлери экен.

Кучюк принц, Элизагъа:

— Къана бакъайыкъ, бу гедже сен насыл тиш корер экенсинъ,—деп Элизаны ятакъ одасына алып кете.

Элиза:

— Ах, не ола мен тишимде сизлерни этнеден къуртаргъанымны корьсем!—дей ве козьлерини юма.

Элиза тишинде учкъаныны ве Фата-Моргананынъ сарайына баргъаныны коре. Элизаны къаршылап сарайдан Фата-Моргана чыкъа. О чокъ дюльбер, лякин айны заманда о къартанайгъа, анав дагъда Элизаны раст кетирип, онъа алтын таджлы акъкъулар акъкъында икяе эткен ве емиш берген къартанайгъа бенъзей.

Фата-Моргана Элизагъа:

— Сенинъ агъаларынъны къуртармакъ мумкюн,—дей.—Лякин бунъа сенинъ такъатынъ ве сабырынъ етерми? Сув сенинъ назик эльчикларинъден де йымшакъ, лякин о къатты ташларны биле тегизлей, тёгереклей ве эм о ич бир агъыры дуймай, амма сенинъ пармакъларынъ

дуяр; сувнынъ къоркъудан ве чекишювден сыкъылгъан юреги ёкъ, амма сенде бар. Сен бу къычыткъанны коресинъми? Мына мында къоба этрафында бойле къычыткъан осе; бу къычыткъан ве эм де мезарлыкъта оскен къычыткъан сенинъ дердинъе дева ола билир. Бакъ, буны унутма! Эллеринъ къычытса да, олар пишсе де, сен къычыткъанны къопар, сонъ оны аякъларынънен эз ве ондан узун йиплер ишле. Бу йиплерден он бир дане узун енъли кольмек орь, олар азыр олгъан сонъ, сен оларны акъкъулар устюне кийдир. Кольмеклер акъкъуларнынъ къанатларына токъунгъанынен этне бозулыр. Лякин унутма: сен озь ишинъе башлагъан дакъкъадан иш биткенге къадар ич бир агъыз лаф айтмайджакъсынъ: иш истесе йылларнен сюрсюн. Сенинъ агъызынъдан чыкъкъан ильк сёз сенинъ агъаларынънынъ юрегини къама киби яраджакътыр. Оларнынъ сагъ-селямет олувы сенинъ къолунъдадыр! Бакъ, айткъанларымны унутма!—дей.

Ве Фата-Моргана Элизанынъ элине якъыджы къычыткъаннен токъуна. Элиза элининъ янынгъындан уяна. Кунеш орталыкъны ярыкълата. Элизанынъ тёшеги янында бир къач топ къычыткъан ташлангъан. О вакъыт Элиза къобадан чыкъа ве ишке башлай.

О озюнинъ назик эллеринен яман, якъыджы къычыткъанны къопара, онынъ пармакълары адджый, фыскъалана, лякин о агъырыгъа севине-севине чыдай: тек агъалары къуртулсын! О, бир къучакъ къычыткъан къопара, сонъ оларны чыплакъ аякъларынен эзе ве узун ешиль йиплер ишлеп башлай.

Кунь къонгъан сонъ, къобагъа акъкъулар

учып келелер. Олар Элизадан не япкъаныны, вакътыны насыл кечиргенини сорайлар. Лякин Элиза бир сёз биле айтмай, Къардашларынынъ тильсизленгенини корьген принцлер пек къоркъушалар.

Олар: „бу яман къалипли огей ананынъ янъы бир этнеси олса керек“, деп тюшюнелер, лякин Элизанынъ фыскъалангъан эллерини корип, озьлерини къуртармакъ ичюн онынъ тильсизленгенини анълайлар. Энъ кучюк принц агълап башлай, онынъ козьлеринден акъкъан инджи киби козь яшлары Элизанынъ эллерине тамлай ве бу козь яшы тамлагъан ерлердеки фыскъалар яхшы ола, агъыры кече.

Элиза бутюн гедже чалыша—о раатланмакъны акъылына биле кетирмей, тек агъаларыны тез-тез къуртарса да. Экинджи куню о, къардашлары учып кеткен сонъ япа-янъгъыз отурып ишлей, лякин вакъыт пек тез кече. Бир кольмек артыкъ азыр, къыз энди экинджи кольмекни оре башлай.

Апансыздан дагъда авджы трубаларынынъ сеслери эшитиле. Элиза къоркъа. Сеслер эп якъынлаша ве сонъ копеклер авлап башлай. Къыз къоба ичине гизлене, бутюн къычыткъанны топлап бир ерге багълай ве онынъ янына отура.

Шу дакъкъасы чегерлер артындан буюк бир копек атылып чыкъа, онынъ пешинден экинджиси ве учюнджиси пейда ола. Копеклер авулдап чапкъалайлар. Чокъкъа бармай бутюн авджылар къоба агъызына топланалар. Олардан энъ дюльбери бу мемлекетнинъ къыралы экен; о Элизагъа якъынлаша. О, омрюнде бойле дюльбер корьмеген!

— Эй дюльбер къыз, сен мында насыл тюштинъ?—деп сорай, лякин Элиза ялынъыз ба-

шыны саллай, чюнки онъа лаф этмек олмай, эгер о, бир сёз биле айтса, онынъ къардашлары гъайып оладжакъ. Эллериндеки фыскъаларны къырал корьмесин деп, Элиза эллерини оглюги астына сакълай.

Къырал:

— Айды, менимнен кетейик!—дей. — Санъа мында къалмакъ олмаз! Эгер сен дюльбер ол-

гъанынъ къадар да мераметли олсанъ, мен сени йипек ве къадифеге кийиндирир, къушандырырым, сенинъ башынъа алтын тадж кийдиририм, сен меним аджайип сарайымда яшарсынъ,—дей.

Сонъ оны алып ат устюне, озюнинъ огюне къоя.

Элиза агълай, сызлай; лякин къырал:

— Мен сенинъ бахытлы олманъны истейим. Сонъундан сен манъа озюнъ тешеккюр этерсинъ!—дей.

Къырал оны алып кете, пешинден де авджылар келелер.

Акъшамгъа олар къыралнынъ дюльбер пайтахтына етишелер; къырал Элизаны озь сарайына кирсете; юксек мермер одалар ичинде чешмелер шырылдай, диварларда ве таванларда аджайип дюльбер ресимлер ярашып тура. Лякин Элиза ич бир шейге бакъмай, о эп агълай ве къасеветлене. Хызметчилер онъа къыралича урбалары кийдире, онынъ сачларына инджилер багълай ве онынъ фыскъаланггъан къолларына индже къолчакълар кийсетелер.

Зийнетли кийим-къушам ичинде Элиза о къадар бир дюльбер корюне, бутюн сарай халкъы онынъ огюнде эгиле, къырал да оны озь нышанлысы олгъаныны илян эте. Лякин сарайдаки баш папаз башыны саллай ве къыралгъа,—бу тильсиз дюльбер, дагъ ырымджысы олса керек, о къыралнынъ юрегини тылсымлады, дей.

Къырал онъа къулакъ асмай, о музыкантларгъа ишарет эте, энъ яхшы оюнджыларны чагърырта. Софрагъа энъ яхшы ашлар берильмесини эмир эте, озю де Элизаны аджайип къокъулы багъчадан кечирип, сарай одаларына алып кете. Лякин Элиза эвелькиси киби яныкълы ве къасеветли ола. О вакъыт къырал Элизанынъ ятакъ одасы янындаки къапыны ача. Бу одачыкъ ешиль макъатларнен тёшельген, тамам Элизанынъ дагъдаки къобасына бенъзей. Полда бир топ къычыткъан булуна, таванда да Элизанынъ орыген кольмеги асылы тура. Бутюн буларны авджылардан бири сарай халкъына косьтермек ичюн дагъдан алып кельген экен.

Къырал:

— Сен мына мында озюнънинъ кечмиштеки

яшайышынъны хатырлая билесинъ!—дей.—Мына сенинъ башлагъан ишинъ де мында. Сени сарып алгъан тантана ве зенгинлик ичинде, белькн, сен кимерде кечмиш омрюнъни хатырламакъ истерсинъ,—дей.

Озю орьген кольмегини ве къычыткъанны корьген Элиза севинчнен куле ве къыралнынъ элини опе, къырал да оны озь къучагъына сыкъа.

Баш папаз озюнинъ яман сёзлерини къыралгъа фысылдап тура, лякин олар къыралнынъ юрегине барып етмейлер. Экинджи куню той башлай. Келинге таджны папазнынъ озю кийсете, о инджи алтын таджны кийсеткенде, къызнынъ башына ойле сыкъып баса, башкъа бириси олса эди, агъырыдан тап къычырыр эди. Лякин Элиза буны дуймай биле.

О эп озюнинъ севгили агъалары акъкъында тюшюне. Онынъ дудакълары эвелькиси киби къапалы, о ич бир сёз айтмай, лякин онынъ козьлеринде — мераметли, дюльбер къыралгъа Элизаны севиндирмек ичюн эр шейни япкъан къыралгъа къаршы сыджакъ севги парылдап тура. Кунь кечкен сайын Элиза къыралгъа даа зияде исине. Ах, эгер де о озюнинъ чекишювлери акъкъында къыралгъа айтып олса да! Лякин ишни битирмегендже онъа лаф этмек олмай. Геджелери гизлиликнен озь одасына, къобаны хатырлаткъан одагъа кете, анда о кольмеклерни бири-бири артындан оре. Артыкъ кольмеклерден алтысы азыр ола, единджисини башлагъанда, къычыткъан бите.

Бойле къычыткъанны мезарлыкътан тапмакъ мумкюн олгъаныны Элиза биле. Геджелейин о гизлиликнен сарайдан чыкъа.

Ай ярыкъ геджеде о, багъчадаки узун сокъакълардан кечип мезарлыкъкъа кеткенде, къоркъудан онынъ юреги ура.

Къычыткъан къопаргъан сонъ Элиза эвге къайтып келе.

Шу геджеси сарайда ялынъыз бир адам юкъламай ве Элизанынъ къайда барып кельгенини коре. Бу адам—баш папаз.

Бу папаз сабалайын къыралгъа келе ве кечкен гедже корьгенлерини онъа икяе эте.

— Сен оны къув, къырал, ырымджы о!— дей.

Къырал:

— Ёкъ, ялан айтасынъ. Элиза къабаатсыз!— деп джевап бере, лякин озю шубелене башлай.

Гедже къырал юкълагъан киши олып ята. Иште о Элизанынъ тургъаныны ве гизлиден чыкъып кеткенини коре. Бундан сонъки геджелерде айны ал текрарлана; къырал юкъламай ве Элизанынъ озь одасына гизлиден кеткенини коре.

Къырал кеткен сайын кусе. Элиза буны коре, лякин къыралнынъ неден мемнюн олмагъаныны билип оламай. Элиза агъалары ичюн яна, къоркъудан юреги сызлай. Онынъ козюнден акъкъан эльмаз киби козь яшлары, устюндеки къыймметли кийимлерине акъа, онынъ бу зенгин кийимлерини корип, онъа сукъланалар. Элиза ашыкъа. Чокъкъа бармай о ишини битиреджек. Он кольмекни орип битире, лякин он биринджисине къычыткъан кене де етмей. Бир кере даа, сонъки кере мезарлыкъкъа бармакъ ве бир къач топ къычыткъан къопармакъ керек. О къоркъунч мезарлыкъ акъкъында дешетнен тюшюне, лякин бармакъ керек.

Гедже Элиза кене де гизлиликнен сарайдан чыкъа, лякин къыралнен баш папаз оны излеп ке-

телер ве къайда баргъаныны корелер. Къырал къадыны геджелейин мезарлыкъта не япа?..

Баш папаз:

— Сен шимди энди онынъ яман джады экенини озюнъ де коресинъ,—дей ве Элизаны атеште якъмаларыны талап эте. Къырал да разылыкъ бермеге меджбур ола.

Элизаны, къайтыкъ ве демир пармакълыкълары олгъан къаранлыкъ зинданъа къапайлар. Зинданнынъ пенджересинден ель сызгъырып уфюре. Элизанынъ пешинден зиндан ичине онынъ мезарлыкътан джыйып кетирген бир юк къычыткъаныны аталар. Бу къычыткъан Элизагъа ястыкълыкъ этеджек, онынъ орьген он кольмеги де тёшек оладжакъ. Лякин Элизагъа да бундан башкъа ич бир шей керекмей эди. О кене де озь ишине башлай.

Акъшамгъа таба зинданнынъ пенджереси янында акъкъу къанатларынынъ шувулдысы эшитиле. Элиза бакъа—агъаларындан энъ кучюги Элизаны келип тапа—ве Элиза къуванчындан агълай, ялынъыз бир гедже даа омрю олгъаныны бильсе де, о къуванып агълай, чюнки онынъ орьген кольмеклери бите ята, эм де агъалары онынъ не ерде олгъаныны билелер!

Сонъки кольмекни Элиза бутюн гедже оре. Бу зинданда чапкъалап джурьген сычанчыкълар биле Элизаны аджыйлар ве эллеринден кельген ярдымны япмакъ ичюн зиндан ичинде андамында джайрап яткъан къычыткъанларны топлап Элизанынъ янына ташыйлар; зинданнынъ пенджереси огюндеки теректе отургъан къара тавукъ да озюнинъ шенъ йырларынен Элизанынъ гонълюни ала.

Танъда, кунь догъмаздан бираз эвель Элиза-

нынъ он бир агъасы сарай къапысына келе, къыралнен корюшмекни талап этелер. Оларгъа бунынъ мумкюн олмагъаныны айталар, чюнки къырал юкълай ве оны ич бир кимсе раатсызламагъа джесарет этамай. Лякин олар кетмей ве корюшмек истегенлерини текрар этелер. Къырал къапы огюндеки сеслерни эшите ве бунынъ не экенини бильмек ичюн пенджереден бакъа. Лякин шу дакъкъасы кунеш догъа ве Элизанынъ агъалары акъкъугъа чевирилип учып кетелер. Къырал ялынъыз сарай тёпесинде авеленип учкъан он бир акъкъуны коре.

Халкъ Элизанынъ якъыладжакъ ерине топ-топ олып кете. Элизаны къотур бир ат екильген араба алып кете. Элизанынъ устюне къара кетен кольмек кийдирелер. Онынъ узун, аджайип сачлары дагъылгъан ве омузлары устюне джайрагъанлар; онынъ бети къар киби агъаргъан. Олюмге кеткен вакъытта биле о элиндеки ишни ташламай: он кольмек онынъ янында, он бириндженисини де оре-оре кете. Халкъ арасында:

— Джадыгъа бакъынъыз! О аля даа озюнинъ этнелерини ташламай! Айдынъыз, оларны онынъ къолундан алып, парча-кесек этейик!—дейлер.

Элизанынъ элиндеки ешиль кольмекни тутып алмакъ ичюн бириси къолуны узата, лякин шу арада апансыздан он бир акъкъу учып келе. Олар арабанынъ четлерине мине ве къанатларыны шувулдатып къакъалар. Бундан къоркъкъан халкъ четке чекиле. Олардан бир чокълары:

— Коктен беяз акъкъулар учып кельдилер! Элизанынъ къабааты ёкъ!—деп фысылдайлар, лякин буны къычырып айтмагъа къоркъалар.

Иште джеллят Элизанынъ къолуна япыша,

лякин о чалт бир арекетнен ешиль кольмеклерни акъкъуларнынъ омузларына ата, кольмеклер оларнынъ къанатларына тиер-тиймез он бир акъкъу дюльбер принцлерге чевирилелер. Ялынъыз энъ кучюк агъасынынъ сол къолу ерине кене акъкъу къанаты къала, чюнки Элиза сонъ кольмекнинъ енъини орип етиштирамай.

Элиза:

— Шимди энди мен лаф эте билем! Меним къабаатым ёкъ!—дей.

Бу олып кечкенлерни корьген халкъ Элиза огюнде баш эге, онъа урьмет этелер, лякин Элиза эсини джойып агъаларынынъ къучагъына йыкъъыла. О къоркъу ве агъырыдан себеп йыкъъыла.

Принцлернинъ энъ буюги:

— Эбет, Элизанынъ къабааты ёкъ!—дей ве эр шейни олгъаны киби икяе эте. Принц икяесине девам эткенде, миллионларджа гульден кельген киби аджайип къокъу авада джайрап башлай: Элизаны якъмакъ ичюн азырлангъан одунлардан эр бири тамыр ата, филис чыкъара ве Элизаны якъмакъ истенильген ерде юксек, ешиль бир гуль тереги осип етише. Терекнинъ устю ал гуллернен орьтюле. Терекнинъ энъ тёпесинде йылдыз киби козь къамаштырыджы беяз бир чечек ача. Къырал оны узе ве Элизанынъ коксюне къоя. Элиза айына.

Бу ерде шеэрнинъ чанълары озь башларына къакъылмагъа башлай, сюрю-сюрю къушлар учушып келелер ве сарайгъа догъру ойле бир бахытлы ве шенъ халкъ топары джонелип кете, эм буны омюрде даа ич бир къырал корьмегендир!

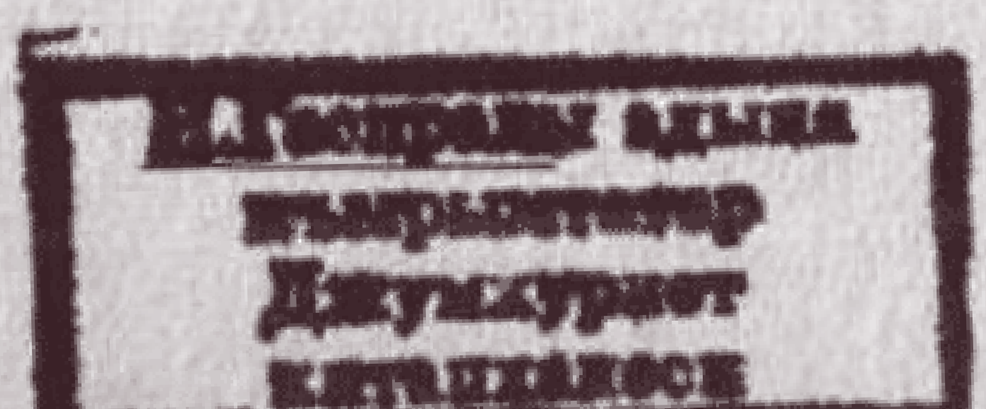

М У Н Д Е Р И Д Ж Е

Къалай солдатчыкъ 3
Нохут устюнде принцесса 13
Джормев инеси 16
Домуз чобаны 23
Къыралнынъ янъы кийими 34
Бульбуль 43
Озю учкъан сандыкъ 61
Насат 73
Кийик акъкъулар 87

Г. Х. АНДЕРСЕН. СКАЗКИ

На крымско-татарском языке

Крымгосиздат 1941

Редактор перевода *З. Келямов.*
Техредактор *А. Бондаренко.*
Корректор *С. У. Акимов.*

Сдано в производство 4/II-41 г. Подписано к печати 11/IV-41 г. формат бумаги 82×108 1/32 бум. лист 1 3/4. Учет. авт. лист. 4. Печатных лист 7. В печатн. листе 25 тыс. зн. Крымгиз № 9. Ф. 5908. Тираж 4000 экз.

Гостиполитография НКМП Крым. АССР. Симферополь, ул. Кирова, 23. Заказ № 622.

Фияты 1 р. 75 к.

21040

Крымгосиздат. Симферополь, Гоголевская, 11